INTRODUCERE

Situându-se şi definindu-se în raport cu rusul Dostoievski şi cu germanul Nietzsche (prin acesta venind totodată, într-un anume fel, în contact cu vechiul spirit elen), profund marcat în gândirea şi în sensibilitatea sa de ei şi de alţi mari oameni ai Nordului, Kierkegaard, Heidegger sau Melville, Camus se ştie şi se vrea un om al Mediteranei şi al soarelui din Sud (să nu uităm niciodată că s-a născut şi şi-a petrecut copilăria şi tinereţea în Algeria): „Nous autres Jnbditbranbens…”, spune el de nenumărate ori, cu o insistenţă aproape polemică.

În mod curios, opera sa se constituie pe o distincţie nu mai puţin strictă decât cea pe care o făcea doamna de Staël, cu un secol şi jumătate în urmă, între natura (interioară) a popoarelor din Nord şi cea a popoarelor din Sud, între spiritul homeric şi cel osianic. În mod tot atât de categoric ca şi doamna de Staeli (care, de altfel, preluase mai vechea teorie a lui Montesquieu: spiritul francez, aflat la răscrucea dintre Nord şi Sud, este poate o sinteză a lor – sinteză în care totuşi, predomină lumina Sudului –, ceea ce-i dă putinţa de a le judeca „dinlăuntru” pe amândouă), Camus crede într-un determinism geografic, pentru el factorul geografic sau, mai bine spus, natura exterioară jucând un rol hotărâtor în modelarea spiritualităţii unei rase. Raţionamentul lui de tip cartezian iubeşte aceste ordonări şi simetrii, din care se vor naşte marile simboluri antinomice ale creaţiei sale.

Aceste antinomii, pe care se întemeiază totodată şi profunda unitate a operei camusiene, sunt rezultatul unei experienţe interioare în necontenită mişcare, o experienţă simultană a „soarelui negru”, a „exilului şi a împărăţiei”. Singurătatea, boala, bătrâneţea, moartea: iată „reversul” existenţei, ţinutul de umbră, opus „feţei” ei luminoase. Aici regăseşte omul bucuriile simple şi directe ale trupului tânăr şi sănătos, care gustă fericirea unei zile însorite sub cerul nemărginit şi albastru. Şi tot aici găseşte „împărăţia”, „faţa” de lumină a vieţii, un „da” opus unui „nu” de care este indisociabil, paradisul copilăriei, care nu mai poate fi atins decât în memorie.

cu conştiinţa tristă a pierderii lui. Căci Camus, spre deosebire de Sartre, care, în *Cuvintele*, afirmă că îşi „detestă copilăria şi tot ce mai

supravieţuieşte din ea”, îşi iubeşte profund copilăria săracă. Cele câteva imagini adevărate şi simple, întipărite pentru totdeauna în conştiinţa copilului, iată „izvorul unic” de care vorbeşte Camus cu doi ani înaintea morţii sale… Adevărata viaţă” era aici, spune Camus în *Caietele* sale, în această „sărăcie pierdută”, în acest „sentiment bizar pe care fiul îl are faţă de mama sa” (Camus crede mai cu seamă într-o comunicare neformulată în cuvinte şi care se întemeiază pe „evidenţele” inimii).

Această experienţă antinomică, atât de bine comunicată prin metafora structurată antinomic, este totodată manifestarea acelei „onestităţi” care, în concepţia scriitorului, are un sens particular: pentru Camus „a fi onest” înseamnă, înainte de toate, „a nu eluda” acel adevăr care se impune conştiinţei ca o „evidenţă” – pentru Camus prima evidenţă o constituie lumea *aceasta*, prezentă, concretă („notre royaunie est de ce monde”) şi, pornind de la el, a stabili, cu cea mai mare rigoare, acele câteva „adevăruri limită” – pentru Camus „absurdul”, „revolta” – ce urmează a constitui criteriul gândirii atât a scriitorului, cât şi a omului. A fi „onest” înseamnă aşadar a fi „de acord cu tine însuţi”, acord care poate da singur sens unei vieţi şi poate constitui singur o garanţie de fericire.

Cel care are privilegiul de a privi zi de zi profilul clar al unui ţărm mediteranean, „sfâşietoarea” lui frumuseţe, impasibilă şi eternă, făcută din contraste de lumină şi umbră, nu va mai putea eluda solicitările orgolioase ale inteligenţei lucide şi ale dreptei raţiuni, atât de străine spiritelor tenebroase ale Nordului, care se cortâplac în contemplarea seducătoarelor fantasme plăsmuite de o imaginaţie fantastic stimulată de contururile tulburi ale peisajului septentrional. (Inteligenţa lui Clamence din *Căderea*, om al Sudului exilat în înceţoşatul Nord, e delirantă în luciditatea ei şi culpabilă.)

Angoasa nordicului Kierkegaard se născuse într-un spaţiu creştin (şi pentru doamna de Staël spiritul Nordului era unul creştin) şi se rezolvă prin negarea raţiunii, scandalul credinţei şi saltul în transcendent. Pentru Camus, fiu al pământului mediteranean şi al „soarelui negru”, absurdul ia naştere într-un spaţiu păgân, lumea antică fiind pentru el un spaţiu al „seninătăţii crispate” (cum îl numeşte René chiar), în care omul, Sisif sau Prometeu înfruntând divinitatea şi substituindu-i-se, nu cunoaşte transcendenţa şi în care cuvintele „culpabilitate” sau „păcat” nu au sens. Omul se naşte dăruit

cu o inocenţă pe care nimic nu i-o poate lua. Marea, soarele, deşertul devin semn, simbol al acestei inocenţe şi al tinereţii lumii. (Pe aceleaşi ţărmuri crud însorite, Montherlant şi, mai ales, Gide descoperiseră gustul preţios al inocenţei care, pentru amândoi, este sinceritatea deplină faţă de sine şi fervoare – „pasiune”, va spune după ei Camus –, atitudine lucidă şi vibrantă disponibilitate faţă de lume.)

Soarele şi apa sunt antinomice în concepţia lui Camus, ele se limitează reciproc, realizând împreună acel echilibru, acea armonie şi măsură scumpe elenismului (într-o variantă a *Omului revoltat* găsim: „Nietzsche însuşi, când s-a convertit la eterna întoarcere, a făcut-o în afara oricărei măsuri. Avid de soare, a venit să trăiască lângă ţărmurile antice. Dar pe aceste culmi n-a stat niciodată cu faţa spre mare”).

Aşa cum se conturează – ne spune Camus –, în primele secole ale erei creştine, elenismul presupune că omul îşi poate ajunge sie însuşi şi că el poartă în sine tot ceea ce poate explica universul şi destinul. Templele sale sunt construite pe măsură. Într-un anume sens, grecii acceptau o justificare sportivă şi estetică a existenţei. Linia colinelor lor sau alergarea unui tânăr într-o piaţă publică le dezvăluia întreaga taină a lumii. Evanghelia lor spunea: „Împărăţia noastră este această lume” (*Între Plotin şi Sfântul Augustin*). Optimismul tragic al Greciei presocratice, expresie a unui spirit imanentist, în care echilibrul (natura şi frumuseţea sunt la echilibru, armonie în imanent) exclude transcendenţa, poate fi astfel o *cheie* pentru lectura întregii opere camusiene în dimensiunea ei eseistic filosofică.

Camus încearcă să reactualizeze tragicul antic într-o lume modernă. El îndrăzneşte să reintegreze imposibilul într-o mentalitate în care spiritul depăşeşte paradoxurile antice erou – destui, raţiune – iraţional. În faţa unei raţiuni care postulează lumea pe care nu o poate înţelege drept absurdă, scriitorul nu încearcă depăşirea acestei contradicţii, ci, dimpotrivă, invită spiritul să-şi asume, oricare ar fi riscurile

Implicite, perspectiva sisifică a unei lipse de speranţă, menţinând cu stringenţă această premisă şi încercând să construiască o morală a fericirii şi a solidarităţii – morală a imposibilului care se vrea posibil, salvare provizorie şi care se ştie provizorie, victorie de fiecare clipă a omului şi înfrângere de fiecare clipă a lui.

Ideea de echilibru, de limită, de măsură, care este „pură tensiune” între termenii unei antinomii, opusă aceleia de nemăsură, „dbmesure”, în sensul în care o înţelegeau vechii greci, defineşte ceea ce Camus numeşte „la pensée de Midi”. Demersul raţiunii camusiene, care-şi cunoaşte limita, ne invită să respectăm în toate dreptul echilibru al antinomiei natură – istorie. Există aşadar pentru Camus, ca şi pentru vechii greci – şi aceasta îl separă clar de Sartre –, o valoare fixă şi imuabilă, un termen de referinţă, care este natura umană, având drept exigenţă fundamentală frumuseţea, valoare pe care un dezechilibru între natură şi istorie o nimiceşte. Spre deosebire de Sartre, la Camus nu acţiunea este cea care dă sens subiectului, ci subiectul dă sens acţiunii, sens care rezidă în însuşi specificul gândirii umane. Această armonie, care presupune simţul limitelor şi al relativului, pasiune, luciditate, va face cu putinţă, după Camus, o nouă „renaştere”, constituită pe un optimism voluntar. „Slujim omul în totalitatea lui sau deloc. Omul are nevoie de pace şi de dreptate, dar el are nevoie şi de frumuseţe pură, care este pâinea inimii sale”. Să fim, aşadar, ai timpului nostru, fiindcă o elementară onestitate ne obligă să nu eludăm istoria de vreme ce trăim în ea, dar să ne întoarcem mereu, ca la o matcă hrănitoare, la frumuseţe şi la natură.

Gândirea fundamentală a lui Camus – ne vom feri să utilizăm termenul de filosofie, pe care însuşi scriitorul îl refuză când vorbeşte de propria-i operă, în măsura în care-l socoteşte asimilabil aceluia de sistem filosofic, căci meditaţia lui Camus nu se vrea sistematică, ci urmărind fluctuaţiile şi evidenţele (mereu surprinzătoare, imprevizibile) unei experienţe trăite – este o eternă pendulare („balancement”) între da şi nu (unul din eseurile din *Faţa şi reversul* poartă chiar titlul *între da şi nu*) sau, mai curând, este da şi nu în acelaşi timp, căci ea încearcă, într-o căutare tragică, să împace contrariile, aspirând neîncetat către o „unitate”, către un „acord” al conştiinţei cu sine însăşi şi cu lumea, niciodată pe deplin atinse (starea de echilibru realizată în momente privilegiate fiind precară, instabilă). Meditaţia lui Camus este o neîntreruptă întrebare a omului în faţa destinului său – acea pendulare între da şi nu ce tinde către o sinteză superioară prin transgresarea antinomiei nu trebuie înţeleasă în sensul unei nonangajări – întrebare patetică ce va rămâne fără răspuns, dar care va da naştere unei opere ce va constitui o mărturie capitală despre oanumită sensibilitate şi problematică semnificativă pentru

epoca noastră.

Există o unitate a întregii creaţii camusiene – eseuri filosofice, romane şi nuvele, piese de teatru – ce se întemeiază pe aceeaşi conştiinţă sfâşiată de tendinţe contrare, în egală măsură de puternice: gustul pentru acţiune şi totodată pentru contemplare, detaşarea şi pasiunea, nevoia” logică de a merge până la ultimele consecinţe ale unor premise teoretice şi teama de a depăşi „măsura” (în sensul în care vechii greci îl dădeau acestui cuvânt), dragostea de viaţă şi obsesia morţii, o senzualitate arzătoare, dar şi o înaltă spiritualitate, atracţia pentru solitudine, dar şi pentru solidaritate, absurdul şi revolta, sensul istoriei, precum şi căutarea unor adevăruri limită, demers ce s-a izbit perpetuu de aceeaşi tragică dificultate. Căci scriitorul nu-şi poate asuma aceste adevăruri cu toate consecinţele lor decât dacă adeziunea intelectuală este dublată de o adeziune morală (la originea căreia se află întotdeauna, în cazul lui Camus, o adeziune afectiv-senzorială), dar e vorba de o adeziune morală raportată la un absolut, adică situată în afara oricărei istoricităţi (în ciuda afirmaţiilor repetate ale scriitorului, care se vreaşi se socoteşte mereu prezent în actualitate) şi respingând ofice formă de violenţă (violenţa fiind, pentru Camus, absurdul însuşi), în cazul acestui scriitor, filosoful cedează pasul moralistului. „Nu sunt filosof, ne spune Camus, vreau doar să definesc un comportament, acela al omului care nu crede nici în Dumnezeu, nici în raţiune” (cele două instanţe care dau unitate şi sens realităţii). Pentru a o înţelege cu adevărat, cititorul nu trebuie aşadar să uite nicio clipă că dimensiunea filosofică – desigur, nu în sensul unei filosofii sistematice – şi cea estetică ale

operei camusiene sunt permanent dublate de o dimensiune etică.

Voi încerca totuşi în această prefaţă la principalele eseuri filosofice ale lui Camus, aşa cum am făcut de altfel şi până aici, o abordare pe cât cu putinţă mai specifică, deşi asemenea decupaje sunt în bună măsură iluzorii şi nu întotdeauna bine venite.

Opera lui Camus permite o grupare pe etape şi cicluri. Sugestia e dată chiar de către Camus care, în *Caietele* sale, spune: „Am terminat prima versiune a *Omului revoltat*. Această carte încheie primele mele două cicluri. Am treizeci şi nouă de ani” (martie 1951). În proiectele

nerealizate de către scriitor din pricina morţii sale premature figurează, de asemenea, schiţa unui nou ciclu, structurat, probabil, pe ideea de definire a limitelor condiţiei umane. Toţi exegeţii camusieni stabilesc, cu o precizie aproape supărătoare, două mari etape în creaţia scriitorului: o primă etapă, în care autorul constată şi îşi asumă absurdul existenţei şi în care se afirmă totodată reflexul revoltei individuale, şi o a doua, esenţial influenţată de evenimentele celui de-al doilea război mondial şi de Rezistenţă, în care revolta – „revolta metafizică” –, concepută ca o relaţie indisolubilă cu o comunitate umană şi ca o certitudine liminară a condiţiei umane, devine valoarea pe care se întemeiază o solidaritate activă, profesată în spiritul unui „eroism fără speranţă”, al unei „sfinţenii laice”. Această ordonare a creaţiei pamusiene în jurul a doi poli – absurdul asumat, definit ca raport între conştiinţa umană „dornică de claritate” şi „realitatea incomprehensibilă”, şi revolta solidară – pune în lumină existenţa şi semnificaţia a încă două etape, cea a începuturilor (*Faţa şi reversul* şi *Nunta*), în care se pun premisele operei de maturitate, şi ultima (*Căderea* şi *Exilul şi împărăţia*) care urmează unei tăceri literare mult discutate şi diferit interpretate, şi în care majoritatea criticilor văd un fel de bilanţ dureros şi nesatisfăcător, pornit dintr-o dorinţă de reînnoire şi sugerând deschideri către o nouă etapă – rămasă pentru totdeauna doar în stare de proiect. Or, această reînnoire, la care însuşi Camus face aluzie, scriitorul o vedea cu putinţă doar printr-o „întoarcere la izvoare”. Iar izvorul, unicul izvor („lunique source”) se află pentru el – după cum arată într-o prefaţă publicată în 1958

cu prilejul reeditării primului său volum, text esenţial, în care Camus se explică pe sine însuşi şi creaţia sa, adevărat testament literar – în acea primă cărticică scrisă neîndemânatic de un tânăr de douăzeci şi trei de ani: „În ceea ce mă priveşte, ştiu că izvorul meu este în *Faţa şi reversul*, în acea lume de sărăcie şi de lumină în care am trăit multă vreme… De când au fost scrise aceste pagini, am îmbătrânit şi am trecut prin multe. Dar despre viaţă tot nu ştiu mai mult decât ceea ce este spus, cu stângăcie, în *Faţa şi reversul*… în aceste pagini neîndemânatice există mai multă dragoste decât în toate cele care le-au urmat… Dacă, în ciuda atâtor eforturi de a construi un limbaj şi a da viaţă unor mituri, nu voi ajunge într-o zi să rescriu *Faţa şi reversul*, nu voi fi ajuns niciodată la ceva, iată convingerea mea obscură”. În mod uimitor, prefaţa aceasta din 1958 îşi are un pandant într-un text apărut

cu douăzeci de ani în urmă, tot în legătură cu *Faţa şi reversul*, care tocmai apăruse: „Mai târziu, voi scrie o carte care va fi o operă de artă. Prin asta vreau să spun că va fi o adevărată creaţie. Dar voi spune aceleaşi lucruri şi mă tem că tot progresul meu nu va fi decât în privinţa formei, pe care o vreau mai exterioară. Restul va fi o cursă de la mine însumi către mine însumi” (Scrisoare către Jean de Maison-seul, din 8 iulie 1937). (Termenul de „creaţie” apare adeseori la Camus în opoziţie cu acela de „mărturie”, iar *Faţa şi reversul* este pentru el tocmai „mărturia” prin excelenţă.) Poate că *Exilul şi împărăţia* şi *Căderea* răspund chiar acestei vechi şi obsesive dorinţe, realizând-o. Căci ele spun „aceleaşi lucruri”, reluând, cu mai mare detaşare – o detaşare ce ţine de virtuozitatea stilistică – toate ideile din această primă carte de tinereţe. Perfecta simetrie a titlurilor primului (*Faţa şi reversul*) şi ultimului volum (*Exilul şi împărăţia*), titluri simbolice, care sunt echivalente, pare că vrea să marcheze tocmai această circulară epuizare, atât în planul ideii, cât şi în cel al scriiturii, a unui unic demers.

Pentru Camus, *Faţa şi reversul* a pus, îndată după apariţie, problema unui *malentendu* între el şi cititori sau poate mai curând între el şi critici (cu mai toate cărţile lui Camus s-a întâmplat la fel): „Primirea ce li s-a făcut acestor pagini e nesperată. Dar citeam peste tot aceleaşi fraze: amărăciune, pesimism etc. N-au înţeles – şi-mi spun uneori că eu n-am

ştiut să mă fac înţeles. Dacă n-am izbutit să spun cât de mult iubesc viaţa, câtă poftă am să mă adăp la ea din plin, dacă n-am izbutit să spun că însăşi moartea şi durerea nu fac decât să exaspereze în mine această voinţă de a trăi, atunci n-am izbutit să spun nimic. Şi, la urma urmei, n-am de ce să mă plâng, de vreme ce-mi rămâne totul de spus… Nu-i oare minunat, Jean, că viaţa e un lucru atât de pasionant şi de dureros?” (Scrisoare către Jean de Maisonseul).

În raport cu *Faţa şi reversul*, volumul *Nunta*, apărut în mai 1939, poate fi socotit o nouă tentativă de a găsi un răspuns la cele câteva chestiuni esenţiale deja propuse în textele de debut. Ideea centrală – evidenţă primă şi punct de plecare pentru întreaga meditaţie – ar putea fi sugerată prin reluarea acestei afirmaţii pe care Camus o face, chiar în anul apariţiei eseurilor din *Nunta*, într-un articol despre

Armand Guibert: „Acei oameni cărora le e de-ajuns pământul trebuie să ştie să-şi plătească bucuria prin luciditate şi, refuzând fericirea iluzorie a îngerilor, să accepte să iubească doar ceea ce trebuie să moară”.

Între cele două cărţi există o diferenţă de timbru foarte perceptibilă. Influenţele unor lecturi – influenţe asimilate însă şi care participă la o viziune încă de pe acum profund originală sunt aici mai vizibile. Nietzsche l-a învăţat fidelitatea faţă de pământ a omului care ştie că „Dumnezeu a murit” şi că el îşi este acum sieşi singurul Dumnezeu; de la Montherlant a reţinut ideea „alternanţei” şi cea a unui stil de viaţă eroic şi glorios; de la Gide, senzualitatea, ura oricărui confort, acea evanghelie a despuierii totale („cel brangile du dbnuement”) şi mai cu seamă disponibilitatea în clipă, trăirea clipei cu luciditate. În Jean Grenier, care îi este profesor de filosofie (şi căruia îi dedicase *Faţa şi reversul*), Camus găseşte, de asemenea, un model, mai cu seamă prin cartea acestuia *Inspirations miditerraniennes*. Tonului reţinut şi economiei de mijloace din *Faţa şi reversul* îi ia locul efuziunea lirică, susţinută şi debordantă, de tipul celei din *Fructele pământului Tendie* din *Nunta* sunt eseuri filosofico-poetice (ceea ce, de altfel, sunt şi toate celelalte eseuri ale lui Camus), dar care fixează în chip mai explicit – în aceasta ar consta progresul gândirii lui Camus faţă de *Faţa şi reversul*, carte care conţine toate premisele reflecţiei camusiene şi în care figurează până şi cei doi termeni cheie de absurd şi revoltă – o anumită atitudine intelectuală şi afectivă fundamentală. E vorba de acele „evidenţe” care se revelează spiritului fără a avea nevoie de vreo argumentare logică şi a acelor adevăruri limită, „adevăruri pe care mâna le poate atinge” (*Vara la Alger*). Evidenţele acestea, ni se arată în *Nunta*, şi ideea va fi omniprezentă în *Mitul lui Sisif*, care, de fapt, nu este decât o reluare şi o dezvoltare, oarecum mai organizată şi de pe poziţii mai obiective, a tuturor ideilor din *Nunta*, i se impun omului pe neaşteptate (când „toate decorurile se prăbuşesc”), fie în situaţie de criză, fie în împrejurările existenţei cotidiene şi banale. Plecând de la aceste adevăruri şi menţinându-le cu consecvenţă în plină lumină a conştiinţei fără a „eluda” nimic, fără a „trişa”, Camus va construi, refăcând sub raportul schemei formale gestul cartezian, întreaga sa meditaţie – creaţie – ulterioară. Pentru Camus, primul din aceste adevăruri evidente este existenţa lumii, valoarea ei ca dat existenţial de care nu se poate face abstracţie. Lumea aceasta,

cunoscută cu febrilitate de Camus, este pentru el de o „frumuseţe insuportabilă” şi „inumană”, o frumuseţe în mijlocul căreia „mor, totuşi, oameni”. Dar omul trebuie să creadă în ea, neeludând nimic, căci în afara acestei lumi pline de frumuseţe nu există mântuire: „Lumea e frumoasă şi în afara ei nu există mântuire” (*Deşertul*). Eternitatea omului e această viaţă, acest prezent, această suită de clipe prezente, care trebuie trăite fără iluzii cu privire la existenţa unui Dumnezeu, fără speranţă într-o altă viaţă. Camus refuză astfel, încă din *Nunta*, ideea existenţei oricărei transcendenţe, a oricărei speranţe de ordin religios sau situată în perspectivă istorică: „Din cutia Pandorei, în care colcăiau toate relele umanităţii, grecii au scos abia la urmă speranţa, socotind-o răul cel mai îngrozitor. Nu cunosc simbol mai emoţionant Căci speranţa, spre deosebire de ceea ce se crede, e totuna cu resemnarea. Şi a trăi înseamnă a nu te resemna” (*Vara la Alger*). În *Nunta* apare astfel, alături de atitudinea de asumare a absurdului, afirmarea revoltei şi încercarea de a schiţa o morală a omului absurd (adică a acelui om căruia i s-a „revelat” absurdul existenţei şi care nu renunţă la acest prim adevăr al său). Conştiinţa umană, care aspiră la ordine şi unitate, spune Camus, refuză moartea şi absurdul, dar acest refuz nu

are nimic comun cu renunţarea (opoziţia între „morala refuzului” şi „morala renunţării” va fi una din temele *Mitului lui Sisif*). Acest refuz este un gest de sfidare şi de revoltă, un gest orgolios şi eroic al omului încununat în toată demnitatea sa, gestul lui Sisif care continuă la infinit să-şi ducă piatra în vârful muntelui, trăindu-şi cu exaltare fericirea de a-şi putea privi în faţă şi asuma destinul tragic. Este „certitudinea unui destin copleşitor, dar fără resemnarea care ar trebui să o însoţească” (*Mitul lui Sisif*). Pe această consecvenţă („Numesc adevăr ceea ce continuă”), pe acest acord cu sine însuşi se poate construi o morală a fericirii – şi eseul *Deşertul* e de fapt o meditaţie pe această temă –, căci „dintr-o anumită continuitate în disperare (termenul trebuie înţeles la Camus nu în sensul lui obişnuit, ci în sensul lipsei de speranţă) poate izvorî fericirea”. „Nu descoperi absurdul, va mai spune Camus în *Mitul lui Sisif*, fără să fii ispitit să scrii un manual despre fericire”. Iată de ce „trebuie să ni-l imaginăm pe Sisif fericit”. Fericirea, în concepţia lui Camus, are un sens foarte particular.

Ea nu e neapărat „inseparabilă de optimism. Ea e legată de dragoste – ceea ce nu-i acelaşi lucru”. Fericirea înseamnă a avea „răbdarea de a iubi şi de a înţelege”. Iar iubirea înseamnă refuzul de a „renunţa”, hotărârea de a continua şi este nedespărţită de ideea de adevăr. Fericirea aceasta a omului care locuieşte o lume fără transcendenţă, fără sens şi fără speranţă, „în care spiritul îşi găseşte raţiunea de a fi trup”, poate părea amară. Dar „există o fericire mai înaltă, în faţa căreia fericirea pare neînsemnată” (*Deşertul*). Camus afirmă astfel o concepţie eroică a fericirii care, din multe puncte de vedere, se întâlneşte cu aceea a unui Malraux sau Saint-Exupbry. E o fericire exigentă, la care omul are acces numai în măsura în care nu trişează. E o fericire tragică, pentru că e fondată pe conştiinţa absurdului existenţei: „Tot ce exaltă viaţa îi sporeşte în acelaşi timp absurditatea. În vara algeriană aflu că un singur lucru e mai tragic decât suferinţa: viaţa unui om fericit. Dar ea poate fi drumul unei mai înalte vieţi, de vreme ce nu-şi îngăduie să trişeze” (*Vara la Alger*).

Camus a afirmat explicit, în nenumărate rânduri, că nu aparţine existenţialismului: „Nu, nu sunt existenţialist”, spune el într-unul din interviurile sale (noiembrie 1945). „Sartre şi cu mine suntem întotdeauna miraţi când ne vedem numele citate alături (...) Amândoi ne-am publicat toate cărţile, fără excepţie, înainte de a ne cunoaşte. Când ne-am cunoscut, n-am făcut decât să constatăm tot ceea ce ne desparte. Sartre este existenţialist şi singura carte de idei pe care am publicat-o, *Mitul lui Sisif*, este îndreptată împotriva filosofilor numiţi existenţialişti”. Iată de ce unii critici şi istorici literari îl situează pe Camus într-un capitol aparte, intitulat, în mod vag, „în marginea existenţialismului”, într-adevăr, Camus se desparte de Sartre printr-o idee hotărâtoare pentru întreaga sa gândire. Căci, dacă pentru Sartre „existenţa precede esenţa”, pentru Camus, dimpotrivă, există o natură umană dată o dată pentru totdeauna, valoare preexistentă către care omul trebuie să tindă şi criteriu suprem la care trebuie să se refere. În această diferenţă trebuie de altfel să căutăm explicaţia primă a rupturii care va surveni la un moment dat între cei doi scriitori. Camus totuşi poate fi inclus în generaţia de scriitori existenţialişti afirmată în Franţa în ajunul, în timpul şi în anii imediat următori celui de-al doilea război mondial, pentru numeroase motive, din care cel mai important ar fi următorul: pentru el, ca şi pentru orice gânditor existenţialist, cunoaşterea nu este posibilă decât prin intermediul unei experienţe

concret trăite, experienţă individuală, foarte intimă şi necomunicabilă în esenţa ei, foarte subiectivă, aşadar (Camus admite că i se poate opune, în numele aceluiaşi principiu al cunoaşterii posibile numai prin intermediul experienţei trăite, o altă experienţă, aflată la originea unei cunoaşteri cu totul diferite), manifestată mai întâi ca senzaţie şi afect (după Camus, se poate ajunge la *ideea* absurdului numai prin mijlocirea *sentimentului* absurduluiel însuşi declanşat prin mecanisme senzoriale –, teză comună tuturor gânditorilor existenţialişti). O atare cunoaştere este o „evidenţă a inimii” înainte de a deveni, într-o a doua etapă, o „evidenţă a intelectului”, care reia şi aprofundează acel adevăr-limită prin propriile-i mijloace, cele ale raţiunii. Întâlnim şi la Camus refuzul manifestat de toţi filosofii existenţialişti de a fi sistematici, refuz afirmat în mod peremptoriu într-un text antologic (la care am făcut deja o referire), în care scriitorul se declară a fi mai curând

moralist decât filosof, circumscriind printr-o fericită formulă locul primejdios şi dificil de menţinut unde se situează gândirea sa: „Nu sunt un filosof. Nu cred destul în raţiune pentru a crede într-un sistem. Vreau doar să ştiu cum trebuie să te comporţi. Şi, mai exact, cum trebuie să te comporţi când nu crezi nici în Dumnezeu, nici în raţiune”. Dar deşi pretenţia „filosofică” este mai mică în cazul lui Camus decât în cel al lui Sartre, cei doi scriitori au în comun acelaşi mod de a concepe demersul literar ca demers complementar unei reflecţii filosofice exprimate paralel prin eseuri de filosofie al căror text, prin felul cum este scris, participă el însuşi la sfera literarului. Caracterul mult mai explicit al eseului va pune în lumină sensul (sensurile) operei literare, în timp ce eseul se va îmbogăţi el însuşi cu viaţa, concretă şi misterioasă totodată, a operei literare. Astfel, textul filosofic şi opera literară vor iradia unul asupra celuilalt, într-o indestructibilă unitate, eseul funcţionând şi ca un fel de *mode demploi* pentru operele literare ce aparţin aceluiaşi ciclu: *Mitul lui Sisif* pentru *Străinul*, *Caligula*, *Neînţelegerea* (ciclul absurdului), iar *Omul revoltat* pentru *Ciuma*, *Starea de asediu*, *Cei drepţi* (ciclul revoltei). În operele aparţinând ciclului absurdului, ce nu pot fi bine citite fără o bună lectură a *Mitului lui Sisif*, scriitorul meditează asupra descoperirii absurdului şi asupra demersului prin care acesta e asumat de către cel

ce devine „omul absurd” (simbolizat de Sisif). Reflexul revoltei este deja prezent, şi aceasta în mod necesar, de vreme ce evidenţa absurdului este de îndată urmată la omul absurd de o mişcare (în conştiinţă) de revoltă. Ciclul revoltei fundamentează, întemeindu-se pe evidenţa absurdului, legitimitatea revoltei. Omul revoltat, simbolizat prin Prometeu, cunoaşte experienţa unei revolte metafizice, îndreptată împotriva unei lumi şi a unui destin absurd, revoltă care are aşadar loc doar în planul conştiinţei: „Revolta metafizică este mişcarea prin care un om se ridică împotriva condiţiei sale şi a întregii Creaţii. Este metafizică pentru că ea contestă scopurile omului şi ale Creaţiei” (*Omul revoltat*). Dacă primul ciclu – cel controlat, dacă putem spune aşa, de *Mitul lui* Sisifeste înainte de orice ciclul individului solitar, al doilea – cel controlat de *Omul revoltat* – este ciclul individului solidar, solidar în revolta sa

(metafizică) cu ceilalţi, pe care-i descoperă în luptă cu acelaşi destin absurd („Mă revolt, deci existăm”, *Omul revoltat*). Totuşi, deşi vag, angajarea în istoricitate este uneori sugerată: eroul absurd este, prin excelenţă, în concepţia camusiană, micul funcţionar sau muncitor modern, autorul făcând chiar o localizare temporală precisă, vorbindu-ne despre o „sensibilitate absurdă ce poate fi întâlnită în acest secol”.

Revolta aceasta „fără speranţă”, care ştie că la capătul a toate aşteaptă moartea – moartea definitivă, nu o moarte ce duce spre o altă viaţă –, va fundamenta totuşi o tentativă constructivă, căci descoperirea absurdului, după Camus, nu-i un sfârşit, ci doar un început (certitudinea morţii nu are drept consecinţă logică ideea sinuciderii; dimpotrivă, conform unui raţionament după model cartezian, ea înlătură orice idee de sinucidere, fiindcă, suprimându-se, sinucigaşul ar suprima unica lui certitudine şi valoare, unicul lui adevăr: conştiinţa absurdului). Omul absurd şi revoltat ajunge să dea existenţei un sens uman tocmai prin gestul său de sfidare orgolioasă, pe care se va întemeia noua sa demnitate, şi anume tentativa de a găsi o morală proprie: „Aparent negativă, de vreme ce nu creează nimic, ea este profund pozitivă, pentru că ne dezvăluie ceea ce trebuie întotdeauna apărat în om” (*Omul revoltat*).

Întreaga operă a lui Camus exaltă şi apără deplina conştiinţă, clarvăzătoare şi lucidă, în care scriitorul vede izvorul tuturor valorilor. De pe acest teren, cel mai sigur, se poate duce discuţia despre

semnificaţiile eseurilor sale, de aici şi de la întrebarea neîncetată şi chinuitoare pe care şi-o pune în faţa suferinţei omului – suferinţă absurdă, de vreme ce pentru omul inocent al lui Camus ea nu este preţul nici unei răscumpărări.

Irina Mavrodin

FAŢA ŞI REVERSUL

PREFAŢĂ

Lui Jean Grenier

Eseurile reunite în acest volum au fost scrise în 1935 şi în 1936 (aveam atunci douăzeci şi doi de ani) şi publicate un an mai târziu, în Algeria, în foarte puţine exemplare. Această ediţie este de multă vreme epuizată, iar eu am refuzat întotdeauna reeditarea textelor din *Faţa şi reversul* încăpăţânarea mea nu-şi aremotivaţii misterioase. Nu mă lepăd de nimic din ce-am exprimat în aceste scrieri, dar forma lor mi s-a părut întotdeauna stângace. Prejudecăţile pe care, fără voia mea, le am în privinţa artei (mă voi explica ceva mai jos) m-au împiedicat multă vreme să am în vedere reeditarea lor. În aparenţă, e o atitudine plină de vanitate, care ar lăsa să se presupună că celelalte scrieri ale mele răspund tuturor exigenţelor. Mai trebuie oare să precizez că nu-i vorba de asta? Sunt doar mai sensibil la stângăciile din *Faţa şi reversul* decât la altele, pe care, de asemenea, le ştiu. Cum să-mi justific atitudinea altminteri decât recunoscând că primele sunt legate, trădându-l întrucâtva, de subiectul la care ţin cel mai mult. Chestiunea valorii sale literare fiind deci pusă astfel, pot recunoaşte că valoarea mărturiei pe care o aduce această cărticică este pentru mine foarte mare. Spun: pentru mine, căci ea depune mărturie în faţa mea, cerându-mi o fidelitate ale cărei profunzimi şi dificultăţi numai eu le cunosc. Aş vrea să spun de ce.

Brice Parain pretinde adeseori că această cărticică cuprinde tot ce-am scris eu mai bun. Parain se înşală. Nu o spun, cunoscându-i loialitatea, din pricina acelei nerăbdări ce-l năpădeşte pe orice artist în faţa celor ce au impertinenţa de a-l prefera nu cum este, ci cum a fost. Se înşală, pentru că la douăzeci şi doi de ani – dacă nu eşti ungeniu – nu prea ştii să scrii. Totuşi, înţeleg ce vrea să spună Parain, acest savant inamic al artei şi acest filosof al compasiunii. El vrea să spună, şi are dreptate, că în aceste pagini stângace se află mai multă iubire adevărată decât în toate celelalte ce le-au urmat.

Fiecare artist păstrează astfel, în adâncurile lui, un unic izvor ce-l face să fie, în timpul vieţii, ceea ce este şi ceea ce spune. Qnd izvorul a secat, vedem cum opera îşi pierde din strălucire şi vigoare. Torentul invizibil nu mai hrăneşte ogorul artei, caredevine sterp. Artistul, acum aproape chel, e numai bun pentru tăcere sau pentru viaţa mondenă a saloanelor, ceea ce-i acelaşi lucru. Eu unul ştiu că izvorul meu se află în *JFata și reversul*, în acea lume a sărăciei şi a luminii în care ani trăit vreme îndelungată şi a cărei amintire mă apără încă de cele două primejdii contrarii care-l ameninţă pe orice artist: resentimentul şi mulţumirea de sine.

Sărăcia, mai întâi, nu a fost niciodată o nenorocire pentru mine: lumina îşi răspândea peste ea toate bogăţiile. Până şi revoltele meleau fost luminate de sărăcie. Ele au fost aproape totdeauna – pot să o spun fără să trişez – revolte pentru toţi, şi pentru ca viaţa tuturor să se înalţe în lumină. Nu-i sigur că sufletul meu era în mod firesc predispus la acest gen de iubire. Dar m-au ajutat împrejurările. Pentru a-mi corecta indiferenţa nativă, am fost situat la jumătatea distanţei între mizerieşi soare. Mizeria m-a împiedicat să cred că totul e bine sub soare şi în istorie; soarele m-a învăţat că istoria nu înseamnă totul. Să schimb viaţa, da, dar nu şi lumea din care îmi făcusem o divinitate adorată. Astfel, neîndoielnic, am apucat pe acest drum inconfortabil pe care mă aflu, angajându-mă cu inocenţă şi înaintând cu greu, riscând să-mi pierd echilibrul la fiecare pas şi nefiind sigur că-mi voi atinge scopul. Altfel spus, am devenit un artist, dacă-i adevărat că orice artă presupune un refuz şi un consimţământ.

Oricum, splendida căldură ce-mi învăluia copilăria m-a scutit de orice resentiment. Trăiam strâmtorat, dar şi cu un fel de bucurie. Simţeam că posed forţe nemărginite: trebuia doar să descopăr în ce să le investesc. Nu sărăcia stătea în calea lor: în Africa, marea şi soarele nu costă nimic. În calea lor stăteau mai curând prejudecăţile şi prostia. Aveam nenumărate prilejuri să-mi desfăşor o aroganţă care mi-a făcut mult rău şi de care îşi bate joc pe bună dreptate prietenul şi profesorul meu Jean Grenier, aroganţă pe care zadarnic am încercat să mi-o corectez, până când am înţeles că există o fatalitate a temperamentului nostru. Era mult mai bine deci să-mi accept propriul orgoliul şi să încerc să-l pun în slujba a ceva, decât să-mi impun – ca să-l citez pe Chamfort – principii mai puternice decât propriul meu caracter. Dar,

după ce m-am cercetat cu de-amănuntul, pot să depun mărturie că, printre numeroasele mele slăbiciuni, nu a figurat niciodată defectul cel mai răspândit printre noi, adică invidia, acest adevărat cancer al societăţilor şi al doctrinelor.

Meritul acestei fericite imunităţi nu mie îmi revine. îl datorez alor mei, în primul rând, căci ei duceau lipsă de aproape toate cele şi nu invidiau aproape niciodată pe nimeni. Doar prin tăcerea ei, prin atitudinea-i rezervată, prin mândria-i firească şi sobră, această familie, care nici măcar nu ştia să citească, mi-a dat atunci cele mai nobile lecţii, al căror efect dăinuie încă. Şi apoi, eram eu însumi prea preocupat de propriile-mi sentimente pentru a mai visa la altceva. Chiar şi acum, când văd cum trăiesc cei foarte avuţi la Paris, sunt cuprins adeseori de o indiferenţă nu lipsită de milă. Pe lume există multe nedreptăţi, dar despre una nu se vorbeşte niciodată: cea a climatului. Multă vreme, şi fără să ştiu, am fost unul din cei ce au profitat de ea. Parcă-i aud acuzându-mă pe ferocii noştri filantropi, dacă mă vor citi. Vreau să-i fac pe muncitori să treacă drept bogaţi, iar pe burghezi drept săraci, spre a prelungi astfel fericita servitute a unora şi puterea celorlalţi. Nu, nu despre asta-i vorba. Dimpotrivă, când sărăcia se îmbină cu acea viaţă fără de cer şi fără de speranţă pe care, la vârsta bărbăţiei, am descoperit-o în oribilele cartiere mărginaşe ale oraşelor noastre, atunci s-a consumat ultima şi cea mai revoltătoare dintre nedreptăţi: şi trebuie într-adevăr să facem tot ce ne stă în putinţă pentru ca aceşti oameni să scape de dubla umilinţă a mizeriei şi a urâţeniei. Născut sărac, într-un cartier muncitoresc, nu ştiam totuşi, înainte de a cunoaşte recile noastre mahalale, ce înseamnă adevărata nefericire. Nici chiar extrema mizerie arabă nu se poate compara cu ea, căci cerul sub care se află una şi cel sub care se află cealaltă sunt atât de diferite! Dar, după ce ai cunoscut cartierele industriale, te simţi mânjit pentru totdeauna, cred, şi răspunzător că aşa ceva există.

Cele spuse de mine rământotuşi adevărate. Întâlnesc uneori oameni ce trăiesc în mijlocul unor averi pe care nici măcar nu mi le pot închipui. Trebuie să fac totuşi un efort pentru a înţelege că unii le invidiază. Cândva, cu mulţi ani în urmă, am trăit opt zile bucurându-mă de toate bogăţiile lumii: dormeam sub cerul liber, pe o plajă, mă hrăneam cu fructe şi-mi petreceam jumătate din zi într-o apă în care nu mă scăldam decât eu. Am aflat atunci un adevăr care m-a făcut

totdeauna să întâmpin semnele confortului sau ale unei aşezări stabile, cu ironie, nerăbdare şi, uneori, cu furie. Deşi trăiesc astăzi fără grija zilei de mâine, deci ca un privilegiat al sorţii, nu ştiu să posed. Nu pot păstra nimic din ceea ce am şi care mi-a fost oferit totdeauna fără ca eu să-mi fi dat vreo strădanie. Nu atât din risipitoare generozitate, cred, cât dintr-un fel de zgârcenie: sunt avar cu acea libertate care dispare de îndată ce ai prea mult. Cel mai mare lux a fost totdeauna pentru mine o anume lipsă. Îmi place casa goală a arabilor sau a spaniolilor. Locul unde prefer să trăiesc şi să muncesc (şi, lucru mai rar, unde aş accepta să şi mor) este o cameră de hotel. N-am putut niciodată să gust ceea ce numim viaţa de interior (care, adeseori, este tocmai contrariul vieţii interioare); aşa-zisa fericire burgheză mă plictiseşte şi mă înspăimântă. Această inaptitudine nu are în ea nimic glorios şi mi-a alimentat defectele. Nu invidiez pe nimeni, şi e dreptul meu, dar nici nu mă gândesc totdeauna la ce râvnesc ceilalţi, ceea ce îmi amputează imaginaţia, adică bunătatea. E adevărat că mi-am inventat o maximă de uz personal: „Să-ţi respecţi principiile când e vorba de lucrurile mari, pentru lucrurile mărunte mila-i de ajuns". Vai! ne făurim maxime ca să cârpim găurile din propria noastră fire. În cazul meu, mila de care vorbesc poartă mai curând numele de indiferenţă. Efectele ei, nu-i greu de bănuit, sunt mai puţin miraculoase.

Dar vreau doar să subliniez că săracul nu-i neapărat şi invidios. Chiar mai târziu, când o boală gravă m-a lipsit un timp pentru forţa viaţa lă care, în mine, transfigura totul, în ciuda infirmităţilor invizibile şi a noilor slăbiciuni pe care le aflam în ea, am cunoscut teama şi descurajarea, dar niciodată amărăciunea. Această boală adăuga noi piedici, şi dintre cele mai greu de depăşit, celor pe care trebuise să le înfrunt până atunci. Ea favoriza până la urmă acea libertate a inimii, acea uşoară distanţă faţă de interesele omeneşti care m-a apărat întotdeauna de resentimente. De când trăiesc la Paris, ştiu că un asemenea privilegiu e regal. Dar m-am bucurat de el fără limite sau remuşcări şi, până în prezent cel puţin, el mi-a luminat întreaga viaţă. Artist fiind, am început să trăiesc admirând, ceea ce, într-un anume sens, este paradisul terestru. (Ştim că astăzi, în Franţa, ca să debutezi în litere şi chiar ca să-ţi închei cariera de scriitor, trebuie, dimpotrivă, să-ţi alegi un artist de care să-ţi baţi joc.) De asemenea, pasiunile mele

de bărbat n-au fost niciodată „împotriva” fiinţelor pe care le-am iubit, ce-mi păreau totdeauna mai bune şi mai nobile decât mine. Sărăcia, aşa cum am trăit-o eu, nu m-a învăţat deci să urăsc, ci, dimpotrivă, ea m-a învăţat o anumită fidelitate, precum şi o tenacitate mută. Iar dacă mi s-a întâmplat să o uit, doar eu şi defectele mele suntem de vină şi nicidecum lumea în care m-am născut.

Şi tot amintirea acelor ani m-a împiedicat să fiu vreodată mulţumit de felul cum îmi exercitam meseria. Aş vrea să vorbesc aici cu toată simplitatea de care sunt în stare despre ceea ce scriitori trec în general sub tăcere. Nu evoc nici măcar satisfacţia pe care o ai, se pare, în faţa cărţii sau paginii izbutite. Nu ştiu dacă artiştii care o cunosc sunt mulţi la număr. Cât despre mine, nu cred că vreodată recitirea unei pagini terminate să-mi fi pricinuit vreo bucurie. Voi mărturisi chiar, acceptând să fiu crezut pe cuvânt, că succesul unora dintre cărţile mele m-a surprins întotdeauna. Bineînţeles, te obişnuieşti şi cu succesul, şi chiar într-un chip destul de urât. Şi totuşi, până şi astăzi mă simt un ucenic în preajma unor scriitori în viaţă, cărora le dau locul pe care-l merită, printre primii fiind cel căruia i-au fost dedicate aceste eseuri încă de acum douăzeci de ani. Scriitorul are, fireşte, bucurii pentru care el trăieşte şi care-i sunt de-ajuns. În ceea ce mă priveşte, le am doar în momentul conceperii operei, în clipa când mi se revelează subiectul şi când articularea acesteia se desenează în faţa sensibilităţii dintr-oată clarvăzătoare, în acele momente minunate când imaginaţia se confundă pe de-a-ntregul cu inteligenţa. Acele clipe trec tot atât de repede pe cât de repede s-au născut. Mai rămâne ca opera să fie executată, mai rămân, adică, un lung şir de clipe chinuitoare.

Pe un alt plan, un artist are şi bucurii ce-şi au originea în vanitatea satisfăcută. Meseria de scriitor, mai cu seamă în societatea franceză, este în mare parte o meserie a vanităţii. O spun de altfel fără niciun fel de dispreţ, ci doar cu o umbră de regret. În această privinţă semăn cu toţi ceilalţi: cine poate susţine că nu suferă de această ridicolă infirmitate? La urma urmei, într-o societate menită invidiei şi deriziunii, vine totdeauna o zi când, ţintă a tuturor batjocurilor, scriitorii noştri plătesc din greu bietele lor bucurii. Dar, în douăzeci de ani de viaţă literară, mie meseria de scriitor mi-a adus puţine asemenea bucurii, ba chiar, pe măsură ce timpul trecea, tot mai puţine.

Oare nu amintirea adevărurilor întrevăzute în *Faţa şi reversul* m-a împiedicat întotdeauna să mă simt la largul meu în exercitarea publică a meseriei de scriitor, împingându-mă către atâtea refuzuri care nu m-au ajutat totdeauna să-mi fac prieteni? Ignorându-i complimentul sau omagiul, îl faci pe cel ce te laudă să creadă că-l dispreţuieşt, când de fapt tu te îndoieşti de tine însuţi. De asemenea, dacă aş fi afişat acel amestec de asprime şi de complezenţă ce se întâlneşte la mulţi scriitori, dacă, precum atâţia, m-aş fi arătat înfumurat, aş fi stârnit mai multă simpatie, căci aş fi jucat jocul. Dar din păcate acest joc nu mă amuză. Ambiţia lui Rubempr6 sau a lui Julien Sorel mă descumpăneşte adeseori prin naivitatea şi modestia ei. Cea a lui Nietzsche, a lui Tolstoi sau a lui kelville mă tulbură profund, tocmai din pricina eşecului lor. În taina inimii mele, nu mă simt umil decât în faţa vieţilor celor mai sărmane sau a marilor aventuri ale spiritului. Între acestea două se află astăzi o societate ce stârneşte râsul.

Uneori, la acele „premiere" teatrale care sunt singurul loc unde întâlnesc ceea ce e cu insolenţă numit „înalta societate pariziană", am impresia că sala va dispărea, că această lume, aşa cum ne apare ea, nu există. Reali îmi par ceilalţi: marile figuri care strigă pe scenă. Atunci, ca să nu fugi, trebuie să-ţi aminteşti că fiecare dintre aceşti spectatori are şi el o întâlnire cu el însuşi; că ştie asta şi că, fără îndoială, se va duce curând la această întâlnire. Pe dată, iată-l din nou fratern: singurătatea îi reuneşte pe cei pe care societatea îi desparte. Când ştii asta, cum să mai măguleşti acea lume, cum să-i mai rfvneşti privilegiile derizorii, cum să mai consimţi să feliciţi orice autor, să le mulţumeşti ostentativ criticilor ce ţi-au fost favorabili şi de ce să mai încerci să-ţi seduci adversarul şi, mai ales, ce expresie să-ţi pui pe chip când primeşti acele complimente şi acea admiraţie ce stau în obiceiul societăţii franceze (cel puţin în prezenţa autorului, căci după plecarea acestuia...), nu mai puţin decât deprinderea de a bea Pernod şi de a citi reviste sentimentale? Nu izbutesc să fac nimic din toate astea. Poate că din pricina acelui orgoliu rău, a cărui întindere şi a cărui putere asupra-mi îmi este cunoscută. Dar dacă numai asta ar fi cauza, dacă în joc n-ar fi decât vanitatea mea, cred că, dimpotrivă, m-aş bucura de complimente, superficial, în loc să simt de fiecare dată o asemenea stare neplăcută când mi se fac. Nu, simt că vanitatea pe care o am în comun cu oamenii ce exercită aceeaşi meserie ca mine reacţionează

mai ales la anumite critici care comportă o mare parte de adevăr. În faţa complimentului, nu mândria îmi dă acea înfăţişare ingrată de şcolar leneş pe care mi-o cunosc atât de binei ci (laolaltă cu acea profundă indiferenţă care e în mine ca o infirmitate din născare) un sentiment ciudat pe care-l am atunci: „Nu, nu-i asta...” Nu, nu-i asta şi iată de ce reputaţia, cum i se spune, e uneori atât de greu de acceptat încât simţi un fel de bucurie rea când faci tot ce trebuie ca s-o pierzi. Dimpotrivă, recitind *Faţa şi reversul* după atâţia ani, în vederea acestei ediţii, ştiu instinctiv, în faţa anumitor pagini şi în ciuda unor stângăcii, că e asta. Asta, adică această femeie bătrână, o mamă tăcută, sărăcia, lumina căzând pe măslinii de Italia, iubirea singuratecă şi populată, tot ceea ce, pentru mine, vorbeşte despre adevăr.

A trecut vreme îndelungată de când aceste pagini au fost scrise, iar eu am îmbătrânit şi am trecut prin multe. Am aflat multe despre mine, cunoscându-mi limitele şi aproape toate slăbiciunile. Am aflat mai puţin despre fiinţe, pentru că sunt mai curios cu privire la destinul lor decât la reacţiile lor, iar destinele se repetă. Am aflat cel puţin că existau şi că, neputând să se renege pe sine, egoismultrebuie să încerce să fie clarvăzător. E cu neputinţă să te bucuri de tine însuţi; ştiu bine asta şi în ciuda faptului că am fost minunat înzestrat pentru asta. Dacă singurătatea există, lucru de care nu sunt sigur, avem dreptul ca din când în când să visăm la ea ca la un paradis. Şi eu am uneori un astfel de vis, ca toată lumea. Dar doi îngeri liniştiţi nu m-au lăsat niciodată să intru; unul are chipul unui prieten, celălalt are chipul unui duşman. Da, ştiu toate acestea şi am mai învăţat – sau aproape am mai învăţat – cât de scump se plăteşte iubirea. Dar despre viaţa însăşi nu ştiu mai mult decât ceea ce e spus, cu stângăcie, în *Faţa şi reversul*.

„Nu poţi iubi viaţa fără să fii deznădăjduit în faţa vieţii”, am scris, nu fără emfază, în acele pagini. Nu ştiam atunci ce mare adevăr spuneam; nu străbătusem încă vremea adevăratei deznădejdi. Acea vreme a venit şi a putut distruge în mine totul, în afară de pofta mea dezordonată de viaţă. Sufăr încă de această pasiune fecundă şi totodată nimicitoare care izbucneşte până şi în paginile cele mai sumbre din *Faţa şi reversul*. S-a spus că nu trăim cu adevărat decât câteva ore din viaţa noastră. E adevărat într-un sens, dar fals într-altul. Căci ardoarea înfometată ce străbate din eseurile ce urmează

nu m-a părăsit niciodată şi, de fapt, ea e viaţa în ce are mai rău şi mai bun. Am vrut desigur să corectez răul pe care-l producea în mine. Ca toată lumea, am încercat de bine de rău să-mi îndrept firea prin morală. Dar vai! asta m-a costat mai scump decât orice. Cu multă energie – şi energie am – ajungi uneori să te porţi conform moralei, dar nu şi să fii aşa cum îţi cere ea. Şi dacă, fiind un om al pasiunii, visezi la morală înseamnă că te consacri nedreptăţii chiar în timp ce vorbeşti de dreptate. Omul îmi apare uneori ca o nedreptate în mers: mă gândesc la mine. În acea clipă am impresia că m-am înşelat sau am minţit în ceea ce uneori scriam, tocmai pentru că nu ştiu cum să-mi fac cunoscută în mod cinstit nedreptatea. îâam spus niciodată că sunt un om drept. Mi s-a întâmplat doar să spun că trebuie să încercăm să fim drepţi şi, de asemenea, că e o pedeapsă şi o mare nefericire. Dar care-i diferenţa? Şi poate oare cu adevărat propovădui dreptatea cel care nu reuşeşte să o impună în propria-i viaţă? Dacă am putea măcar să trăim conform onoarei, virtute a celor nedrepţi! Dar pentru lumea noastră acest cuvânt e obscen; „aristocrat” face parte dintre injuriile literare şi filosofice. Eu nu sunt aristocrat, iar răspunsul meu e această carte: iată-i pe ai mei, pe învăţătorii mei, ascendenţa mea; iată, prin ei, ce mă uneşte cu toţi ceilalţi. Şi totuşi, da, am nevoie de onoare, pentru că nu sunt destul de mare ca să mă pot lipsi de ea!

Dar ce importanţă are asta? Voiam doar să arăt că, deşi am făcut un drum lung de când am scris această carte, n-am progresat prea mult. Adeseori, crezând că înaintez, dădeam îndărăt. Dar, în cele din urmă, greşelile mele, ignoranţa şi fidelitatea mea m-au readus mereu pe acest vechi drum pe care l-am deschis cu cartea *Faţa şi reversul*, ale cărei urme se văd în tot ce-am făcut după aceea, drum pe care, în anumite dimineţi din Alger, merg şi acum stăpânit de aceeaşi uşoară beţie.

Şi dacă aşa stau lucrurile, de ce-am refuzat ani de-a rândul să scot iar la lumină această slabă mărturie? Mai întâi pentru că există în mine, trebuie să repet, anumite rezistenţe artistice, aşa cum în alţii există rezistenţe morale sau religioase. Interdicţia, ideea că „asta nu se face”, ce-mi este destul de străină în calitatea mea de fiu al liberei naturi, îmi este prezentă în calitatea mea de sclav, şi încă de sclav admirativ, al unei tradiţii artistice severe. Poate, de asemenea, această neîncredere vizează anarhia mea profundă şi, prin aceasta, rămâne utilă. Îmi cunosc dezordinea, violenţa anumitor instincte, dizgraţioasa stare de abandon căreia mă pot lăsa pradă. Pentru a fi creată, opera de

artă trebuie mai întâi să se slujească de aceste forţe obscure ale sufletului. Dar nu fără a le canaliza, înconjurându-le cu diguri, pentru ca valul să urce cât mai sus. Astăzi încă, digurile mele sunt poate prea înalte. De unde şi, uneori, o anumită rigiditate… în ziua când se va stabili un echilibru între ceea ce sunt şi ceea ce spun, în acea zi deci, poate, și abia dacă îndrăznesc să scriu aceste cuvinte, voi putea construi opera la care visez. Aici am vrut doar să spun că ea va semăna *Faţa și reversul*, într-un fel sau altul, și că va vorbi despre o anumită formă a iubirii. Poate fi atunci înţeles al doilea motiv care m-a silit să păstrez pentru mine aceste încercări de tinereţe. Tocmai secretele la care ţinem cel mai mult noi le destăinuim cu stângăcie şi în chip dezordonat; le-am trăda, dacă le-am îmbrăca într-o haină prea scrobită. Cel mai bine este să aşteptăm momentul când vom avea iscusinţa de a le da o formă, fără a le înăbuşi vocea, şi când vom şti să îmbinăm în doze aproape egale firescul cu arta, altminteri spus când vom şti să fim. Căci a putea totul în acelaşi timp înseamnă a fi. În artă, totul vine simultan sau nimic nii vine; nu există lumină fără flacără. Stendhal a exclamat cândva: „Sufletul meu e un foc ce suferă dacă nu arde cu mari flăcări”. Cei care-i seamănă din acest punct de vedere nu ar trebui să creeze decât când sufletul le arde cu mari flăcări. Strigătul ţâşneşte drept din flacără, creându-şi cuvintele, care-l repercutează la rândul lor. Vorbesc aici despre ceea ce noi toţi, artişti nesiguri că suntem, dar şi siguri că nu suntem altceva, aşteptăm, zi de zi, pentru a consimţi în sfârşit să trăim.

De ce, aşadar, fiind vorba de această aşteptare, probabil zadarnică, am acceptat să public acum această carte? Mai întâi pentru că cititorii au ştiut să găsească argumentul care m-a convins. Şi apoi vine totdeauna o vreme în viaţa unui artist când el trebuie să-şi facă bilanţul, să se apropie de propriul lui centru, pentru a încerca apoi să se menţină acolo. E ceea

Un argument simplu. „Această carte există deja, dar ta foarte puţine «emplare, vândute scump de librari. De ce să aibă dreptul să-l citească doar cititorii bogaţi?” într-adevăr, de ce?

34 *Albert Camus* ce simt astăzi şi n-am nevoie să spun mai mult Dacă, în ciuda atâtor eforturi de a construi un limbaj şi de a da viaţă unor mituri, eu nu izbutesc într-o zi să rescriu *Faţa și reversul*, nu voi fi izbutit niciodată să fac ceva – iată convingerea mea obscură. Nimic nu mă împiedică totuşi să visez că voi reuşi, să-mi imaginez că voi pune

încă o dată în centrul acestei opere admirabila tăcere a unei mame şi efortul unui bărbat de a regăsi o dreptate sau o iubire care să echilibreze această tăcere. În visul care este viaţa, iată-l pe omul ce-şi găseşte adevărurile şi apoi le pierde, pe pământul morţii, pentru a se întoarce, printre războaie, strigăte, prin nebunia dreptăţii şi a iubirii, prin durere, în sfârşit, către acea patrie liniştită unde moartea însăşi este o tăcere fericită. Iată încă... Da, nimic nu mă împiedică să visez, în chiar ceasul exilului, de vreme ce măcar ştiu asta, şi o ştiu bine: opera unui om nu-i nimic altceva decât acest mers îndelung ce vrea să regăsească pe căile ocolite ale artei cele două sau trei imagini simple şi nobile asupra cărora inima s-a deschis prima oară. Iată de ce, poate, după douăzeci de ani de muncă şi de creaţie, trăiesc în continuare cu ideea că nici măcar nu mi-am început opera. E ideea mea pe care, chiar din clipa când, cu prilejul acestei reeditări, m-am întors către primele pagini pe care le-am scris, am simţit nevoia să consemnez aici.

IRONIA

Acum doi ani am cunoscut o femeie bătrână. Suferea de o boală de care crezuse că va muri. Toată partea dreaptă îi era paralizată. N-avea în această lume decât o jumătate din sine, în timp ce cealaltă jumătate îi era încă de pe acum străină. Fusese cândva o bătrânică vorbăreaţă şi fără astâmpăr, iar acum era silită să tacă şi să stea nemişcată. Singură cât era ziua de lungă, analfabeţi, nesimţitoare, îşi închinase întreaga viaţă lui Dumnezeu. Credea în El. Şi ca dovadă, avea un şirag de mătănii, un crucifix din plumb şi o statuetă din stuc înfăţişându-l pe Sfântul Iosif cu pruncul Iisus în braţe. Nu socotea că suferă de o boală incurabilă, deşi aşa le spunea tuturor, pentru ca lumea s-o ia în seamă, lăsându-se, de altminten, cu totul în voia Domnului, pe care se pricepea atât de puţin să-L iubească.

Într-o zi, cineva o luă în seamă. Un tânăr. (El credea că există un adevăr şi ştia, pe de altă parte, că femeia va muri, fără a se strădui să rezolve această contradicţie.) începuse să se intereseze de-a binelea de necazul bătrânei. Şi ea simţise asta. Interesul lui era un dar nesperat. Bolnavaâi vorbea cu însufleţire despre suferinţa ei: îşi trăise traiul şi venise timpul să-i lase pe tineri să trăiască. Dacă se plictisea? Bineînţeles. Nu-i mai vorbea nimeni. Stătea în ungherul ei ca un câine. Mai bine-ar fi fost să moară. Fiindcă e mai bine să mori decât să fii o povară pentru alţii.

Vocea i se făcuse arţăgoasă. O voce de precupeaţă care se

ţârguieşte. Totuşi, tânărul înţelegea. Dar el era de părere că-i mai bine să lefii altora povară decât să mori. Asta însă nu dovedea decât un singur lucru: că, neîndoielnic, el nu fusese niciodată o povară pentru ceilalţi. Tocmai îi spunea bătrânei – fiindcă văzuse mătăniile: „Îl ai pe Dumnezeu”. Era adevărat. Dar nici chiar în privinţa asta nu-i dădeau pace. Când se întâmpla să se roage mai multă vreme, cu privirea pironită pe desenul tapetului, fiică-sa se şi grăbea să spună:» Iar se roagă!” „Ce rău îţi fac cu asta 7” spunea bolnava. fici un rău, dar mă enervează”. Şi bătrâna tăcea, ţintind-o pe ă-sa cu o privire lungă şi plină de mustrare.

Tânărul o asculta cu o nesfârşită mâhnire, pe care n-o mai cunoscuse şi care-i împovăra inima. Şi bătrâna adăuga: „O să vadă şi ea când o să fie bătrână cum o să vrea să se roage!”

Osimţeai pe această bătrână izbăvită de toate în afară de Dumnezeu, rău ultim, căruia i se lăsase cu totul pradă, virtuoasă de nevoie, închipuindu-şi prea uşor că El e vrednic de iubire, cufundată, şi fără întoarcere, în nimicnicia omului care crede în Dumnezeu. Dar e de ajuns să învie nădejdea în viaţă şi Dumnezeu nu mai are nicio putere împotriva dorinţelor omului.

Se aşezaseră la masă. Tânărul fusese poftit la cină. Bătrâna nu mânca, fiindcă mâncarea cade greu seara. Rămăsese în ungherul ei, în spatele celui care o ascultase. Iar acesta, simţindu-se observat, înghiţea cu noduri. Cina se apropia de sfârşit. Ca să mai rămână Împreună, hotărâră să meargă la cinema. Tocmai se dădea un film vesel. Tânărul acceptase fără să stea pe gânduri, uitând de fiinţa care continua să existe în spatele lui.

Se ridicaseră de la masă şi se duseseră să se spele pe mâini, înainte de a ieşi în oraş. Bineînţeles, nici nu putea fi vorba să vină şi bătrâna. Chiar dacă n-ar fi fost neputincioasă, ignoranţa ei ar fi împiedicat-o să înţeleagă filmul. Spunea că nu-i plac filmele. De fapt, nu le înţelegea. Stătea în ungherul ei şi se uita la boabele mătăniilor cu o privire lungă şi goală. Îşi punea în ele toată încrederea. Cele trei obiecte pe care le păstra înfăţişau pentru ea punctul material unde începea divinul. Îndărătul mătăniilor, crucifixului şi Sfântului Iosir se deschidea un hău negru şi adânc în care-şi punea toată speranţa.

Toată lumea era gata. Se apropiau de bătrână s-o îmbrăţişeze şi să-i ureze noapte bună. Ea înţelesese şi strângea din răsputeri

mătăniile. Dar gestul putea exprima la fel de bine deznădejdea sau fervoarea. O îmbrăţişară cu toţii. Nu mai rămânea decât tânărul. Strânsese mâna femeii cu dragoste şi acum dădea să plece. Dar ea îl vedea plecând pe cel care o luase în seamă. Nu voia să fie singura. Simţea ce-o aşteaptă: singurătatea plină de spaime, insomnia prelungită, tovărăşia amăgitoare a lui Dumnezeu. Se temea, nu-şi mai afla sprijin decât în om şi, agăţându-se de singura fiinţă care-i arătase interes, nu-i mai lăsa mâna, strângând-o, în timp ce-i mulţumea cu stângăcie, pentru a justifica o atare insistenţă. Tânărul se simţea stânjenit. Ceilalţi se întorceau după el, spunându-i să se grăbească. Spectacolul începea la ora nouă şi era bine să ajungă mai devreme, ca să nu aştepte la casă.

El simţea că se află în faţa celei mai cumplite nefericiri din câte-i fusese dat să cunoască până atunci: nefericirea unei femei bătrâne şi infirme pe care toţi o părăsesc, ca să meargă la cinema. Voia să plece, să scape mai repede, nu voia să ştie, încerca să-şi retragă mâna. Timp de o cupă o urî de moarte pe această femeie bătrână şi crezu că o va pălmui cu toată puterea.

În sfârşit, putu să se retragă şi să plece, în timp ce bolnava, Pe jumătate ridicată în fotoliu, vedea cu spaimă cum piere ultima certitudine în care mai putuse nădăjdui. Acum n-o mai apăra nimic. Şi stăpânită cu totul de gândul că va muri, nu ştia prea bine ce-6 înspăimântă, dar simţea că nu vrea să fie singură. Dumnezeu nu-i slujea la nimic. 6 despărţea doar de oameni, lăsând-o singură. Dar ea nu voia să se despartă de oameni. Şi de aceea începu să plângă.

Ceilalţi ajunseseră în stradă. Tânărul era chinuit de remuşcări. Ridică ochii către fereastra luminată, uriaş ochi mort în casa tăcută. Ochiul se închise. Fata bătrânei bolnave îi spuse tânărului: „Când e singură, stinge întotdeauna lumina, îi place să stea pe întuneric”.

Bătrânul avea o înfăţişare triumfătoare, încrunta din sprâncene, mişca sentenţios degetul arătător. Spunea: „Din cât câştigampe săptămână, tata nu-mi dădea de buzunar decât cinci frâna, care trebuiau să-mi ajungă până sâmbăta următoare. Făceam ce făceam şi tot izouteam să mai pun şi ceva parale deoparte. Mai întâi, când mă duceam să-mi văd logodnica, o luam pe jos peste câmp, patru kilometri dus şi patru întors. Ascultaţi-mă pe mine, tineretul de azi nu mai ştie să trăiască”. Stăteau în jurul unei mese rotunde trei tineri şi bătrânul. Le

povestea bietele lui isprăvi: nerozii înălţate de el în slăvi, dezamăgiri sărbătorite ca tot atâtea victorii. Povestea întruna, fără să tacă o clipă, şi, cuprins de graba de a spune totul înainte de a rămâne singur, alegea din trecutul său doar ceea ce socotea că poate stârni interesul celor ce-l ascultau. N-avea decât un viciu: dorea să se facă ascultat. Refuza să vadă ironia din priviri şi felul batjocoritor în care-l repezeau cu toţii. Pentru ei crabătrânul pe vremea căruia, cum bine se ştie, toate mergeau de minune, în timp ce el se socotea străbunul respectat, a cărui experienţă atârnă greu. Tinerii nu ştiu că experienţa este o înfrângere şi că trebuie să pierzi totul pentru ca să ştii puţin. Suferise. Despre asta nu» e spunea nimic. E mai bine să pari fericit. Şi apoi, chiar dacă n-ar fi avut dreptate în această privinţă, ştia că s-ar fi înşelat şi mai rău încercând să-i înduioşeze cu nenorocirile lui. Ce însemnătate mai pot avea suferinţele unui bătrân pentru cei pe care viaţa îi prinde cu totul în vârtejul ei? Vorbea, vorbea întruna, se pierdea fericit în murmurul monoton şi stins al vocii sale. Dar asta nu putea să ţină mult. Plăcerea lui trebuia să aibă un sfârşit şi atenţia celor ce-l ascultau începea să scadă. Nici măcar nu mai avea haz: era bătrân. Iar tinerilor le place biliardul şi jocul de cărţi, care-i ajută să uite de munca abrutizantă de fiecare zi.

În curând rămase singur, în ciuda tuturor strădaniilor sale şi a tuturor minciunilor cu care încercase să-şi facă povestirea mai atrăgătoare. Neîndurători, tinerii plecaseră. Din nou singur. Când eşti bătrân, lucrul cel mai cumplit e că nu te mai ascultă nimeni. îl osândeau la tăcere şi la singurătate. îi arătau că în curând va muri. Iar un bătrân care va muri nu mai e bun de nimic, ba chiar îi stânjeneşte pe ceilalţi cu viclenia lui. N-au altă dorinţă cu toţii decât să-l vadă cât mai repede plecat dintre ei. Iar până atunci, să tacă: e tot ce-i rămâne mai bun de făcut. Iar el suferă, pentru că nu poate să tacă fără a se gândi că-i bătrân. Se ridică totuşi şi pleacă, zâmbindu-le tuturor. Dar nu întâlni decât feţe indiferente sau stăpânite de o veselie la care n-avea dreptul să fie părtaş. Un bărbat râdea: „E bătrână, nu zic nu, dar găina bătrână face zeama bună”. Altul spunea pe un ton serios: „Nu suntem bogaţi, dar mâncăm bine. Nepotu-meu mănâncă mai mult decât taică-su. Lui taică-su îi trebuie o jumătate de kil de pâine, iar lui un kil întreg. Ca să nu mai vorbim de salam şi de brânză. Uneori, când şi-a terminat porţia, numai ce-l auzi: «Mai! mai!» şi se aşterne iar pe mâncat”. Bătrânul se îndepărtă. Şi, cu paşii lui şovăitori, cu paşii lui

mărunţi de măgar strivit sub povară, începu să străbată străzile nesfârşite şi înţesate de lume. Se simţea rău şi nu voia să se întoarcă acasă. De obicei, îi plăcea să găsească lampa aprinsă, masa cu farfuriile puse, în care, maşinal, îşi băga degetele plin de mulţumire. îi plăcea să cineze în tăcere, cu bătrâna aşezată în faţa lui, meşterind pe-ndelete, fără să se gândească la nimic, cu ochii pironiţi în gol, morţi. În seara asta, se va întoarce acasă mai târziu. Pe masă îl va aştepta cina rece, iar bătrâna se va fi culcat demult, de altminteri rară a se fi neliniştit, căci era învăţată cu asemenea întârzieri repetate. De fiecare dată se mulţumea doar să spună: „Iar l-a apucat”. Atâta tot.

Mergea pe străzi, cu pasul lui mărunt, dar încăpăţânat. Era singur şi bătrân. La capătul unei vieţi, bătrâneţea se simte ca o greaţă. Nu te mai ascultă nimeni! Bătrânul merge înainte, dă colţul unei străzi, se împiedică şi e cât pe ce să

cadă. L-am văzut. Toate astea sunt ridicole, dar ce-am putea face? Tot mai bine e în stradă decât la el acasă, în acele ceasuri când o fierbinţeală bolnăvicioasă îi ascunde chipul bătrânei şi-l sileşte să stea singur în odaia lui. Atunci, uneori, uşa se crapă încet şi, timp de o clipă, rămâne pe jumătate deschisă. Un bărbatintră. Are haine de culoare deschisă. Se aşază în faţa bătrânului şi tace minute în şir. E nemişcat, ca şi uşa întredeschisă cu o clipă înainte. Din când în când îşi netezeşte părul cu mâna şi oftează încet. După ce l-a privit îndelung pe bătrân cu o privire plină de tristeţe, pleacă în tăcere, în urma lui, clanţa cade cu un zgomot sec, iar bătrânul rămâne ţintuit locului, înspăimântat, cu măruntaiele scurmate de o frică otrăvită şi dureroasă. Pe câtă vreme în stradă nu-i niciodată singur, oricât de puţină lume ar întâlni. Fierbinţeala lui cântă. Paşii lui mărunţi aleargă grăbiţi: mâine, totul se va schimba. Mâine. Dar deodată descoperă că şi mâine va fi la fel ca azi, şi poimâine, şi în toate celelalte zile. Şi această descoperire, care nu-i mai lasă nicio nădejde, îl doboară. Din asemenea idei ţi se poate trage moartea. Fiindcă nu le poţi îndura, te sinucizi sau, dacă eşti tânăr, faci cu ele fraze frumoase.

Bătrân, nebun, beat, cine ştie. Dar va avea un sfârşit demn de el, plin de gemete, minunat. Va muri frumos, adică suferind. Asta îl va mângâia. Şi, oricum, n-are altă ieşire: e bătrân şi pentru totdeauna. Oamenii îşi fac planuri în legătură cu bătrâneţea care-i aşteaptă. Bătrâneţii încolţite de spaimă şi deznădejde vor să-i dăruiască

trândăvia care-i lasă fără apărare. Fiecare în felul său își dorește să fie contramaistru, pentru ca să iasă mai târziu la pensie și să se retragă în căsuța tui. Dar, odată cu vârsta, oamenii afla că totul e minciună. Şi că au nevoie de ceilalţi pentru a se pune la adăpost. În ceea ce-l priveşte, ca să poată crede că va trăi, are nevoie să fie ascultat. Acum, străzile erau mai întunecate şi trecătorii mai rari. Ici, colo, se mai auzeau voci, mai solemne în ciudata pace a serii. Dincolo de colinele care încercuiau oraşul, se mai zăreau ultimele licăriri ale zilei. Un fum uriaş, venit nu se ştie de unde, se ivi dindărătul crestelor împădurite. Se înălţa încet, luând forma unui brad. Bătrânul închise ochii. În faţa vieţii, în care se pierdea murmurul oraşului şi surâsul idiot şi nepăsător al cerului, era singur, descumpănit, gol, mort încă de pe acum.

E oare nevoie să mai descriu reversul acestei medalii? Nu-i prea greu de închipuit cum, într-o odaie murdară şi întunecoasă, bătrâna aşterne masa şi, după ce totul e gata, se

40 *Albert Camus* aşază pe un scaun, se uită la ceas, mai aşteaptă, apoi începe şi mănânce cu poftă, gândind: „Iar l-a apucat1. Atâta tot.

Trăiau împreună. Erau cinci: bunica, băiatul ei cel mic, fata ei cea mare şi cei doi copii ai acesteia. Fiul era aproape mut; fata, infirmi, gândea anevoie. Unul dintre cei doi copii lucra la o companie de asigurări, iar cel mai mic era încă la scoală. La şaptezeci de ani, bunica era tot stăpâna casei. Deasupra patului ei putea fi văzut un portret care o înfăţişa mai tânără cu cinci ani, dreaptă, într-o rochie neagră închisă la gât cu un medalion, fără o zbârcitură, cu nişte ochi imenşi, luminoşi şi reci, în acea atitudine de regină la care n –, renunţat decât cu vârsta şi pe care uneori încerca s-o mai ia când se afla pe stradă.

În legătură cu acei ochi luminoşi, nepotul păstra o amintire care-l mai făcea încă să roşească. Bătrâna aştepta clipa când aveau pe cineva în vizită ca să-l întrebe, pironindu-l cu o privire severă: „Pe cine iubeşti tu mai mult, pe mama sau pe bunica?” Jocul devenea şi mai pasionant când era de faţă şi faţa. Căci, întotdeauna, copilul răspundea: „Pe bunica”, simţind cum îl năpădeşte o mare dragoste pentru maică-sa, care tăcea. Sau care, dacă oaspeţii se arătau miraţi de această preferinţă, spunea doar atât: „A fost doar crescut de bunică-sa”.

Bătrâna credea că dragostea e un lucru pe care trebuie să ştii să-l pretinzi. Conştiinţa ei de mamă de familie fără cusur 6 făcea aspră şi necruţătoare. Nu-şi înşelase niciodată soţul şi-i născuse nouă copii. După moartea fui, îi crescuse neobosită. Plecaseră din ferma lor de la

marginea oraşului şi nimeriseră într-un cartier vechi şi sărac, unde locuiau de multă vreme.

Femeia aceasta nu era lipsită de calităţi. Dar nepoţii ei, care se aflau la vârsta judecăţilor absolute, socoteau că joacă teatru. Aflaseră, de pildă, de la un unchi al lor, o întâmplare semnificativă. Acesta, ducându-se în vizită la soacră-sa, o zărise stând fără treabă la fereastră. Totuşi, îl primise cosând şi cerându-şi iertare că e silită să-şi continue lucrul, deoarece treburile gospodăriei nu-i lasă nici un pic de răgaz. Şi adevărul era că totul se petrecea în acelaşi fel. Se pricepea să leşine cu o uşurinţă nemaipomenită după o ceartă de familie. Suferea de o boală de ficat, din care pricină avea deseori vărsături dureroase. Dar nu ştia să fie bolnavă cu discreţie, în loc să se ascundă, vărsa cu zgomot în căldarea cu lături din bucătărie. Iar când se întorcea palidă, cu ochii înlăcrimaţi din pricina efortului, le amintea, dacă era rugată să se culce.

că trebuie să le facă de mâncare şi că fără ea toată gospodăria s-ar duce de râpă: „În casa asta numai eu fac treabă”. Sau: „Ce-o să vă faceţi când n-o să mai fiu?”

Copiii se obişnuiseră să nu-i mai ia în seamă nici vărsăturile – „crizele”, cum le zicea ea –, nici văicărelile. Într-o bună zi căzu la pat şi Perú să fie chemat un doctor. I l-au adus, ca să-i facă pe plac. În prima zi, acesta diagnostică o simplă indispoziţie, a doua zi, un cancer al ficatului, a treia zi, un icter grav. Dar cel mai mic dintre cei doi copii se încăpăţâna să nu vadă în toate decât o nouă comedie, o simulare şi mai rafinată. Nu era neliniştit. Femeia aceasta îl chinuise prea mult şi de aceea primele lui gânduri nu puteau fi pesimiste. Şi apoi luciditatea şi refuzul de a iubi presupun un anume curaj deznădăjduit. Dar, tot făcând pe bolnavul, într-o bună zi te poţi simţi cu adevărat bolnav: bunica a duş simularea până la moarte. În ultima zi, vegheată de copiii ei, îşi uşura intestinele de gaze. Cu simplitate, îi spuse nepotului: „Vezi, trag vânturi ca un purceluş. Muri o oră mai târziu.

Nepotul, după cum îşi dădea seama abia acum, nu înţelesese nimic din cele întâmplate. îl chinuia gândul că în faţa lui se jucase ultima şi cea mai monstruoasă comedie a acestei femei. Şi, când se întreba cât de mare e suferinţa lui, trebuia să-şi răspundă că nu suferă deloc. Numai în ziua înmormântării, fiindcă toţi plângeau, a plâns şi el, dar cu teama că nu-i sincer şi că minte în faţa morţii. El a o zi frumoasă şi însorită de iarnă. În înaltul cerului albastru, ghiceai parcă frigul cu

sclipiri galbene. Din cimitir, care se înălţa deasupra oraşului, puteai vedea razele străvezii de soare căzând peste golful ce tremura în lumină, ca o buză umedă.

Toate acestea nu se pot împăca? Ce jalnic adevăr! O femeie pe care toţi o părăsesc ca să meargă la cinema, un bătrân pe care nimeni nu-l mai ascultă, o moarte care nu răscumpără nimic şi, de cealaltă parte, toată lumina lumii. De ce n-am accepta totul? Trei destine asemănătoare şi totuşi diferite. Moartea pentru toţi, dar fiecare cu moartea lui. La urma urmei, soarele ne încălzeşte totuşi oasele.

ÎNTRE DA ŞI NU

Dacă e adevărat că singurele paradisuri sunt cele pe care le-am pierdut, ştiu ce nume trebuie să dau acelui lucru duios şi inuman pe care-l simt astăzi în mine. Un emigrant se întoarce în ţara sa. Iar eu îmi amintesc. Ironie, înverşunare, totul amuţeşte, şi iată-mă din nou în patrie. Nu vreau să-mi rumeg vechea fericire. Totul e mult mai simplu şi mult mai uşor. Căci din acele ore pe care le chem din adâncul uitării s-a păstrat mai cu seamă amintirea intactă a unei emoţii pure, a unei clipe suspendate în eternitate. E singurul lucru adevărat în mine, şi o ştiu întotdeauna prea târziu. Iubim moliciunea unui gest, felul în care se potriveşte un arbore în peisaj. Şi pentru a recrea această iubire, n-avem decât un amănunt, dar care ajunge: mirosul unei camere care a stat prea multă vreme închisă, sunetul ciudat al unui pas pe drum. Tot astfel şi cu mine. Şi dacă iubeam atunci dăruindu-mă, eram, în sfârşit, eu însumi, căci numai prin iubire ne putem regăsi pe noi înşine.

Orele acelea se întorc, domoale, liniştite şi grave, la fel de puternice, la fel de tulburătoare – pentru că e seară, pentru că ora e tristă şi pentru că un fel de dorinţă vagă

Sluţeşte în văzduhul întunecat. Fiecare gest regăsit mă ezvăluie mie însumi. Cineva mi-a spus într-o zi: „E atât de greu să trăieşti”. Şi îmi amintesc încă de tonul acelor cuvinte. Altă dată, cineva a murmurat: „Cea mai mare greşeală rămâne tot aceea de a-i face pe ceilalţi să sufere”. Când totul s-a sfârşit, s-a stins şi setea de viaţă. Oare asta-i fericirea? Stăruind asupra amintirilor, învăluim totul în acelaşi veşmânt discret, iar moartea ne apare ca un fundal în tonuri stinse. Ne aplecăm îndelung asupra noastră înşine. Ne simţim suferinţa şi ne iubim şi mai mult. Da, poate asta-i fericirea: mila pentru propria noastră nefericire.

La fel şi în seara asta. În cafeneaua maură, la marginea oraşului

arab, îmi amintesc nu de o fericire trecută, ci de un simţământ ciudat. E noapte. Pe pereţi, lei galbeni ca sofranul merg pe urmele unor seici îmbrăcaţi în verde, printre palmieri cu cinci ramuri. Într-un colţ al cafenelei, o lampă cu acetilenă răspândeşte o lumină şovăielnică. Adevărata lu-*FAȚA ȘI REVERSUL* 43

mină e dată de foc, care arde în fundul unei sobiţe smălţuite cu verde şi galben. Flacăra luminează centrul încăperii şi-i simt răsfrângerile pe obraz. Mă aflu cu faţa spre uşă şi spre fund. În încăpere nu-i nimeni, din vale urcă zgomotul oraşului şi în depărtare se zăresc lumini în golf. Îl aud pe arab răsuflând puternic, iar ochii îi strălucesc în penumbră. Murmurul acela îndepărtat e oare vuietul mării? Lumea suspină către mine în ritm prelung, aducându-mi în dar toată indiferenţa şi liniştea a ceea ce nu moare. Leii de pe ziduri unduiesc sub mari răsfrângeri roşii. Se lasă răcoarea. Pe mare se aude o sirenă. Farurile încep să se învârtească; o lumină verde, una roşie, una albă. Şi, mereu, acelaşi lung suspin al lumii. Din această indiferenţă se naşte un fel de cântec tainic. Şi iată-mă din nou în patria mea. Îmi vine în gând un copil care a crescut într-o mahala săracă. Mahalaua, casa! Nu avea decât un etaj şi scările nu erau niciodată luminate. Dar şi acum, după atâţia ani, s-ar putea întoarce acolo chiar şi în toiul nopţii. Ştie că ar urca scara în goana mare, fără să se poticnească nici o singură dată măcar. Tot trupul îi este îmbibat de acea casă. Picioarele păstrează în ele măsura exactă a înălţimii treptelor, mâna, spaima instinctivă, niciodată învinsă, pe care i-o trezea rampa scării; din pricina gândacilor de bucătărie.

În serile de vară muncitorii *ies pe balcon*. Casa lor n-avea decât o ferestruică. Scoteau câteva scaune în faţa porţii şi gustau în tihnă bucuria serii. Strada, vânzătorii de îngheţată de alături, cafenelele din faţă şi strigătele copiilor ce alergau de la o uşă la alta. Dar maicu seamă, între ficuşii uriaşi, cerul. Sărăcia îşi are singurătatea ei, dar o singurătate ce redă fiecărui lucru adevăratul său preţ. Pe o anumită treaptă a bogăţiei, cerul însuşi şi noaptea plină cu stele par bunuri fireşti. Dar, pentru cei săraci, cerul îşi recapătă întregul sens: un har fără de preţ. Nopţi de vară, taine foşnind de stele! în spatele copilului se deschidea coridorul urât mirositor, iar scăunelul rupt se înfunda puţin sub el. Dar, cu ochii înălţaţi, copilul sorbea noaptea curată. Uneori, un tramvai uriaş trecea în goana mare. Un beţiv îngâna un cântec la un colţ de stradă fără a izbuti să tulbure liniştea.

Mama copilului tace. Uneori, cineva o întreabă: „La ce te gândeşti? „La nimic”, răspunde ea. Şi e adevărat. Totul e aici, deci nu se gândeşte la nimic. Viaţa ei, dorinţele ei, copiii ei sunt aici, prezenţalor e prea firească pentru a fi simţită.

44 *Albert Camus*

Era infirmă, înceată la minte. Avea o mamă aspră şi autoritară care sacrifica totul unui amor propriu de animal susceptibil şi care dominase vreme îndelungată mintea slabă a fiicei sale. Emancipată prin căsătorie, aceasta se întorsese docilă acasă îndată după moartea bărbatului ei. Murise pe câmpul de onoare, cum se spune. La loc de cinste, într-o ramă aurită, puteai vedea crucea de război şi medalia militară cu care fusese decorat. Spitalul i-a mai trimis văduvei şi o mică schijă de obuz ce i se înfipsese adânc în carne. Văduva a păstrat-o. Nu mai suferă de mult. L-a uitat pe soţ, dar vorbeşte încă de tatăl copiilor ei. Pentru a-i creşte, munceşte şi dă toţi banii maică-sii. Aceasta le face copiilor educaţia cu cravaşa. Când loveşte prea tare, faţa ei îi spune: „Numai să nu dai în cap”. Fiindcă sunt copiii ei, îi iubeşte. îi iubeşte cu o dragoste statornică, ce nu li s-a dezvăluit niciodată. Uneori, ca în acele seri de care el își amintea, când se întoarce de la munca istovitoare (spală rufe şi face curăţenie cu ziua), găseşte casa goală. Bătrâna e dusă după cumpărături, copiii mai sunt la şcoală. Se ghemuieşte atunci pe un scaun şi, cu privirea goală de orice gând”, urmăreşte la nesfarşit o crăpătură din parchet. În întunericul ce se îngroaşă treptat, tăcerea ei e de o nemărginită tristeţe. Dacă intră într-o clipă ca aceasta, copilul zăreşte silueta slabă, cu umerii ascuţiţi, şi se opreşte: îi e frică. A început să simtă multe lucruri. De curând şi-a dat seama de propria lui existenţă. Dar nu-i vine să plângă în faţa acelei tăceri animale. îi e milă de mama lui; înseamnă oare că o iubeşte? Nu l-a mângâiat niciodată, fiindcă nici n-ar şti cum. Rămâne astfel clipe îndelungate privind-o. Fiindcă se simte străin, devine conştient de suferinţa ei. Ea nu-l aude, pentru că e surdă. Curând bătrâna se va întoarce, viaţa va renaşte: lumina rotundă a lămpii cu gaz, muşamaua, strigătele, înjurăturile. Dar acum, tăcerea suspendă timpul pentru o clipă, o clipă nemăsurată. Fiindcă simte nedesluşit toate acestea, copilul crede că vede, în pornirea care sălăşluieşte în el, iubire pentru mama lui. Şi trebuie s-o iubească, pentru că, la urma urmei, e mama lui.

Ea nu se gândeşte la nimic. Afară, lumină şi zgomote; aici, tăcere şi întuneric. Copilul se va face mare, va învăţa. îl cresc şi îi vor cere să

le fie recunoscător, ca şi cum l-ar fi pus la adăpost de durere. Dar mama lui va tăcea întotdeauna, ca şi acum. Iar el va creşte în durere. Să fii un om adevărat, numai asta are însemnătate. Bunica va muri, apoi mama, apoi el.

Mama a tresărit. A cuprins-o frica. Iar el are o înfăţişare nătângă când o priveşte astfel. Mai bine s-ar duce să-şi facă

lecţiile. Copilul şi-a făcut lecţiile. Astăzi se află într-o cafenea «ordidă. Acum e un om adevărat. Nu-i ăsta singurul lucru care are însemnătate? S-ar părea că nu, de vreme ce chiar făcându-ţi lecţiile şi acceptând să fii un om adevărat nu vei fi priia la urmă decât tot un bătrân.

v Arabul, ghemuit în colţul său, îşi ţine picioarele cu mâinile. pe pe terase, odată cu flecăreala însufleţită a unor glasuri tinere, se înalţă miros de cafea prăjită. Unremorcher scoate un sunet grav şi duios. Lumea se termină aici, ca în fiecare zi, şi din toată suferinţa ei nemăsurată nu mai rămâne nimic în afară de această făgăduinţă de linişte. *Indiferenţa acestei mame ciudate*! Numai singurătatea nemărginită a lumii poate să-mi dea întreaga ei măsură. Într-o seară, fiul, mare acuma, fusese chemat la căpătâiul mamei sale. O spaimă îi provocase o gravă comoţie cerebrală. Avea obiceiul să iasă seara pe balcon. Lua un scaun şi-şi sprijinea gura de fierul rece şi sărat al balconului. Privea la oamenii care treceau gestrada. În spatele ei, întunericul se îngrămădea treptat. În faţă, luminile magazinelor se aprindeau pe neaşteptate. Strada seumplea de lume şi de lumină. Ea se uita la toate cu privirea pierdută. În seara aceea, un om răsărise în spatele ei, o smulsese de pe scaun, o brutalizase, apoi, auzind zgomot, fugise. Ea nu văzuse nimic şi leşinase. Când a venit fiul, era culcată. Urmând sfatul doctorului, a hotărât să-şi petreacă noaptea lângă ea. S-a întins pe pat, alături, peste pătură. Era vară. Teama stârnită de drama recentă stăpânea încă în camera încinsă ca un cuptor. Se auzeau zgomot de paşi şi scârţâit de uşi. În aerul greu plutea mirosul oţetului cu care 6 răcoriseră pe bolnavă. Aceasta se zbuciuma, gemea, uneori tresărea brusc. El se trezea atunci din scurta-i aţipeală, lac de sudoare, neliniştit – apoi se prăbuşea din nou în somn, după ce aruncase 6 privire către ceasul pe care dansa, de trei ori răsfrântă, flacăra candelei. Abia mai târziu şi-a dat seama cât de singuri au fost în noaptea aceea. Singuri împotriva tuturor. „Ceilalţi" dormeau, în ceasul în care

amândoi erau pradă aceleiaşi febre. În casa veche, totul părea găunos. Tramvaiele de la miezul nopţii duceau cu ele, îndepărtându-se, toată speranţa ce ne vine de la oameni, toate certitudinile pe care ni le dă zgomotul oraşelor. Casa mai răsuna încă de trecerea lor, dar, treptat, zgomotul se stingea. Nu mai rămânea decât o uriaşă grădină de tăcere în care creşteau uneori gemetele înfricoşate ale bolnavei. Nu se simţise niciodată atât de înstrăinat. Lumea dispăruse şi, odată cu ea, iluzia că viaţa începe din nou, în fiecare zi. Nimic nu mai exista, studii sau

ambiţii, mâncări sau culori preferate. Nimic decât boala şi moartea în care se simţea cufundat… Şi totuşi, în chiar acea clipă când lumea se prăbuşea, el trăia, ka chiar până la urmă adormise. Totuşi, nu fără a duce cu sine în somn imaginea deznădăjduită şi duioasă a unei singurătăţi în doi. Mai târziu, mult mai târziu, îşi va aminti de mirosul acela de sudoare şi de oţet, de clipa aceea în care simţise tot ce-l lega de mama sa. Ca şi cum ea ar fi fost nemărginita milă a inimii lui, răspândită în juru-i, având un trup şi jucând cu seriozitate, fără teamă de impostură, rolul unei femei bătrâne şi sărace, cu un destin zguduitor.

Acum focul din sobă se acoperă cu cenuşă. Şi, mereu, acelaşi suspin al pământului. Se aude cântecul picurat al unei deburka, odată cu vocea veselă a unei femei. Lumini înaintează pe golf – bărci de pescuit, fără îndoială, care se întorc în port. Pe triunghiul de cer pe care-l văd de la locul meu nu se mai zăresc norii din timpul zilei. Plin de stele, freamătă de un suflu pur, iar aripile tăcute ale nopţii fâlfâie încet în jurul meu. Până unde va merge această noapte, în care nu-mi mai aparţin? Există o virtute primejdioasă în cuvântul simplitate. Şi în noaptea aceasta înţeleg că poţi să vrei să mori, pentru că, în faţa unei anume transparenţe a vieţii, nimic nu mai are însemnătate. Un om suferă şi rabdă nenorociri peste nenorociri. Le rabdă, se cuibăreşte în propriul său destin. E stimat. Dar într-o seară întâlneşte un prieten pe care l-a iubit mult. Acesta îi vorbeşte distrat. Întors acasă, omul se sinucide. Lumea vorbeşte apoi de supărări intime şi de o dramă ascunsă. Dar nu-i asta. Şi dacă totuşi trebuie neapărat găsit un motiv, s-a sinucis pentru că un prieten i-a vorbit distrat. Astfel, de fiecare dată când mi s-a părut că simt înţelesul adânc al lumii, am fost tulburat de simplitatea ei. Mama, în acea seară, şi ciudata ei indiferenţă. Altă dată,

locuiam într-o casă de mahala, singur cu un câine, cu două pisici şi cu pisoii lor, toţi negri. Pisica nu-i putea hrăni. Pisoii mureau unul câte unul. Umpluseră odaia cu murdăria lor. Şi, în fiecare seară, întorcându-mă acasă, mai găseam unul ţeapăn şi cu dinţii rânjiţi. Într-o seară l-am găsit pe cel din urmă pe jumătate mâncat de maică-sa. Începuse să duhnească. Mirosul de moarte se amesteca cu mirosul de urină. M-am aşezat atunci în mijlocul acelei jalnice scârnăvii şi, cu mâinile îngropate în murdărie, respirând mirosul de putreziciune, am privit îndelung flacăra dementă care strălucea în ochii verzi ai pisicii, nemişcată în colţul ei. Da. Tot aşa şi în seara asta. Când ai atins-o anume treaptă a mizeriei nimic nu mai duce la nimic, nici speranţa şi nici disperarea nu mai par a avea temei, şi viaţa întreagă se rezumă într-o imagine. Dar de ce să ne oprim aici? Simplu, totul e simplu, în lumina farurilor, una verde, una roşie, una albă; noaptea răcoroasă în care urcă până la mine miresmele oraşului şi ale mahalalelor sărace. Şi dacă în această seară vine către mine imaginea unei anumite copilării, cum să nu accept lecţia de iubire şi de sărăcie pe care mi-o dă? De vreme ce ora aceasta e ca un răstimp suspendat între da şi nu, las pentru alte ore speranţa sau dezgustul în faţa vieţii. Da, vreau să culeg doar transparenţa şi simplitatea paradisurilor pierdute: într-o imagine. Şi astfel, de curând, un fiu s-a dus să-şi vadă mama într-o casă dintr-o mahala veche. Stau faţă-n faţă, tăcuţi. Dar privirile lor se întâlnesc:

— Şi altceva, mamă?

— Asta-i tot.

— Te plictiseşti? Vorbesc prea puţin?

— Tu n-ai vorbit niciodată mult.

Şi un surâs minunat i se topeşte pe faţa cu buze subţiri. E adevărat, nu i-a vorbit niciodată! Dar de ce i-ar vorbi? Când tac, lucrurile devin mai limpezi. El e fiul, ea e mama. Ea poate să-i spună: „Tu ştii”.

Stă jos lângă divan, cu tălpile împreunate, cu mâinile împreunate pe genunchi. El, aşezat pe scaun, abia o priveşte, fumând întruna. Tăcere.

— N-ar trebui să fumezi atât.

— Ai dreptate.

Toate miresmele mahalalei intră pe fereastră. Acordeonul din cafeneaua învecinată, circulaţia, care se înteţeşte seara, mirosul de frigărui mâncate între două pâinişoare moi, un copil plângând în

stradă. Mama se ridică şi îşi ia andrelele. Are degetele ţepene, deformate de artritism. Lucrează încet, încercând de trei ori la rând să prindă acelaşi ochi sau desfăcând, cu zgomot înăbuşit, un şir întreg.

— E o vestă. O s-o îmbrac cu un guler alb. Cu asta şi cu paltonul meu negru sunt îmbrăcată pe toată iarna.

S-a ridicat să aprindă lampa.

— Acum se întunecă devreme.

Avea dreptate. Vara trecuse şi nu era încă toamnă. Sub cerul blând se mai auzeau încă strigătele lăstunilor.

— O să te-ntorci repede?

— Dar n-am plecat încă. De ce-mi spui asta?

— Aşa, ca să spun ceva. Treceun tramvai. O maşină.

Albert Camus

— E adevărat că semăn cu tata?

— Leit. Nu l-ai cunoscut, e drept. Când a murit, aveai şase luni. Dacă ai avea şi o mustăcioară ca a lui…

Fiul a vorbit despre tatăl său fără convingere. Nicio amintire, nicio emoţie. Un om ca atâţia alţii, fără îndoială. A plecat plin de entuziasm. La Marna) i-au zdrobit ţeasta. A agonizat, orb, o săptămână întreagă: numele îi stă scris pe monumentele morţilor din comuna lui.

— Mai bine c-a fost aşa, spune ea. S-ar fi întors orb sau nebun. Şi atunci, bietul de el…

— E adevărat.

Ce-l ţine în această odaie dacă nu certitudinea că-i mai bine aşasentimentul că toată *absurda* simplitate a lumii s-a refugiat în această încăpere?

— O să te întorci? spune ea. Ştiu că ai de lucru. Numai că, din când în când…

Dar acum, unde sunt? Şi cum să despart această cafenea pustie de acea cameră din trecut? Nu mai ştiu dacă trăiesc sau dacă-mi amintesc. Luminile farurilor sunt mici. Şi arabul a venit în faţa mea şi-mi spune că vrea să închidă. Trebuie să plec. Nu mai vreau să cobor acea pantă atât de primejdioasă. E drept că privesc pentru ultima oară spre golf şi spre luminile lui şi ca spre mine urcă nu speranţa unor zile mai bune, ci o indiferenţă senină şi primitivă faţă de tot şi faţă de mine însumi. Dar trebuie să sfărâm această curbă prea moale şi prea uşoară. Şi pentru asta am nevoie de toată luciditatea mea. Da, totul e simplu. Numai oamenii complică lucrurile. Să nu ni se mai spună poveşti! Să nu

ni se mai spună despre condamnatul la moarte: „Își va plăti datoria față de societate”, ci: „O să i se taie gâtul”. Diferența pare mică. Și totuși, nu-i același lucru. Și apoi, există oameni care preferă să-și privească destinul în față.

CU MOARTEA ÎN SUFLET

Am sosit la Praga la ora șase seara. Mi-am dus pe dată geamantanele la biroul de bagaje. Îmi mai rămâneau două ore ca să-mi caut un hotel. Și simțeam cum pune stăpânire pe mine un ciudat simțământ de libertate, pentru că nu mai trebuia să car cele două valize. Am ieșit din gară, am mers de-a lungul unor grădini și m-am pomenit dintr-odată în bulevardul Wenceslas, ce clocotea de lume la acea oră. În jurul meu, un milion de ființe care trăiseră șiipână atunci și de a căror existență nu știusem nimic. Trăiau. Eram la mii de kilometri de țara mea. Nu le înțelegeam limba. Toți mergeau repede. Și, în timp ce mă depășeau, simțeam în fiecare un străin. M-a cuprins un fel de amețeală.

Aveam bani puțini. Atât cât să-mi ajungă pentru șase zile. După aceea, urma să mă întâlnesc cu niște prieteni. Totuși, m-a cuprins neliniștea și în această privință. Am pornit în căutarea unui hotef modest. Mă aflam în orașul nou, și toate hotelurile ce mi se iveau în cale străluceau de lumini, de râsete și femei. Am iuțit pasul. Ceva în mersul meu grăbit semăna cu o fugă. Către ora opt, am ajuns, obosit, în orașul vechi. Acolo m-am simțit atras de un hotel cu înfățișare modestă, cu intrarea discretă. Intru. Îmi fac fișa, iau cheia. Am camera cu numărul treizeci și patru de la etajul trei. Deschid ușa și mă aflu într-o încăpere foarte luxoasă. Prețul e afișat la vedere: e de două ori mai mare decât credeam. Problema bănească devine spinoasă. Nu mai pot trăi decât sărăcăcios în acest mare oraș. Țteliniștea, nediferențiată până atunci, se precizează. Sunt stingherit. Mă simt găunos și gol. Am totuși o clipă de luciditate: mi s-a atribuit întotdeauna, pe drept sau pe nedrept, cea mai mare indiferență față de chestiunile bănești. Atunci de unde această teamă stupidă? Dar n-am timp de pierdut cu asemenea gânduri. Trebuie să mănânc; o pornesc, așadar, din nou, de data asta în căutarea unui restaurant modest. Nu trebuie să cheltuiesc mai mult de zece coroane cu fiecare masă. Dintre toate restaurantele pe care le văd, cel mai ieftin este și cel mai puțin primitor. Dau târcoale prin fata ușii. Cei dinăuntru mi-au observat manevrele: trebuie sk intru. E un fel de pivniță întunecoasă, pic

tată cu fresce pretenţioase. Un public amestecat. Câteva prostituate, într-un colţ, fumează şi vorbesc cu gravitate. Câţiva bărbaţi mănâncă. Cei mai mulţi sunt fără vârstă, şterşi. Chelnerul, o namilă într-un smoching slinos, întinde cătfe mine un cap enorm şi fără expresie. Repede, la întâmplare, arăt pe lista de bucate, indescifrabilă pentru mine, un fel de mâncare. Dar se pare că e nevoie şi de o explicaţie. Chelnerul mă întreabă în cehă. îi răspund într-o germană stricată. Nu ştie germana. Mă enervează. O cheamă pe una dintre prostituate, care vine către noi în atitudinea clasică, cu mâna stângă pe şold, cu ţigara în dreapta şi cu un zâmbet umed. Se aşază la masă şi-mi vorbeşte într-o germană la fel de stricată ca a mea. Totul s-a lămurit. Chelnerul voia să-mi laude specialitatea casei. Nu-l dezamăgesc şi-i accept propunerea. Prostituata îmi vorbeşte din nou, dar acum nu mai înţeleg nimic. Fireşte, îi spun că da, pe tonul cel mai convins. D” ar, de fapt, sunt absent. Totul mă exasperează, ameţesc, nu mi-e foame. Mi-e stomacul chircit şi simt întruna în mine acel tăiş dureros. Ofer o halbă, fiindcă aşa cere politeţea. Mănânc: un amestec de gris cu carne, greţos din pricina cantităţii imense de chimion. Dar mă gândesc la altceva, mai bine-zis la nimic, privind ţintă gura obscenă a femeii care râde în faţa mea. Vede în asta o invitaţie? S-a şi apropiat şi acum se lipeşte de mine. (Era urâtă. M”-am gândit adesea că dacă prostituata aceea ar fi fost frumoasă aş fi scăpat de tot ce-a urmat.) Mi-era frică să nu-mi vină rău acolo, în mijlocul acelor oameni care ar fi râs de mine; dar mi-era şi mai frică să stau singur în camera mea, fără bani şi fără chef de nimic, singur cu mine însumi şi cu jalnicele mele gânduri. Mă întreb încă şi astăzi, stingherit, cum de-am izbutit să mă lepăd de fiinţa buimacă şi laşă care eram atunci. Am plecat. Am mers prin oraşul vechi, dar, nesimţindu-mă în stare să mai rămân faţă-n faţă cu mine însumi, am alergat până la hotel, m-am culcat în nădejdea că voi adormi, ceea ce mi s-a şi întâmplat aproape imediat.

O ţară în care nu mă plictisesc e o ţară care nu mă învaţă nimic. Cu asemenea fraze încercam să-mi fac curaj. Dar voi descrie oare zilele ce-au urmat? M-am întors la acelaşi restaurant, în fiecare dimineaţă şi în fiecare seară am înghiţit groaznica mâncare cu chimion care mă îngreţoşa, din care pricină ziua întreagă simţeam nevoia să vărs. bar nu m-am dat bătut, ştiind că trebuie să mă hrănesc. Îmi spuneam că

asta nu înseamnă nimic fată de ceea ce ar fi trebuit să îndur dacă aş fi încercat să schimb restaurantul. Aici, cel puţin eram „cunoscut”. Nu mi se putea vorbi, dar mi se zâmbea. Totodată, neliniştea mea câştiga teren. Acordam prea multă atenţie aceluităiş dureros din creier. M-am hotărât să-mi organizez zilele, să mă bizui pe câteva puncte de sprijin. Rămâneam în pat cât mai târziu cu putinţă, şi astfel zilele mele se scurtau simţitor. Apoi mă spălam, mă îmbrăcam şi începeam să explorez metodic oraşul. Mă pierdeam sub bolţile somptuoaselor biserici baroce, încercând să-mi descopăr aici o patrie, dar ieşind cu sufletul gol şi mai disperat, după decepţionanta confruntare cu mine însumi. Rătăceam de-a lungul Vlţavei, cu barajele ei clocotitoare. Îmi petreceam ore nesfârşite în uriaşul cartier Hradşin, pustiu şi tăcut. La umbra catedralei şi palatelor sale, la ceasul când soarele asfinţea, străzile răsunau de pasul meu singuratic. Şi auzindu-l, mă cuprindea din nou panica. Cinam devreme şi mă culcam la ora opt şi jumătate. Soarele mă smulgea mie însumi. Biserici, palate şi muzee: încercam să-mi potolesc spaima cu opere de artă. Trucul era clasic: voiam să-mi preschimb revolta în melancolie. Dar în zadar. De îndată ce ieşeam, eram un străin. O dată, totuşi, într-o mănăstire barocă de la marginea oraşului, blândeţea acelui ceas, bătăile rare ale clopotelor, ciorchinii de porumbei desprinzându-se de pe turnul vechi şi ceva care aducea cu o mireasmă de ierburi şi de neant au zămislit în mine o tăcere înlăcrimată care m-adus la un pas de izbăvire. Seara, întors la hotel, am scris cu nerăsuflare rândurile ce urmează, pe care le transcriu fără nicio schimbare, pentru că în emfaza lor regăsesc complexitatea a ceea ce am simţit atunci: „Şi ce alt folos ai mai vrea să tragi dintr-o călătorie? Iată-mă despuiat de orice podoabă. Într-un oraş cu firme pe care nu le pot citi, cu litere ciudate de care nu se mai agaţă nimic familiar, fără prieteni cu care să vorbesc, fără nimic care să mă distragă. Ştiu că din această cameră, până la care ajung zgomotele unui oraş străin, nu mă mai poate smulge lumina mai suavă a unui cămin sau a unui loc iubit. Să chem, să strig? Se vor ivi doar chipuri străine. Biserici, aur şi tămâie, totul mă aruncă într-o viaţă cotidiană în care spaima mea dă preţ fiecărui lucru. Şi iată cum cortina de obiceiuri, ţesătura confortabilă de gesturi şi de cuvinte sub care inima aţipeşte se ridică încet, dezvăluind chipul palid al neliniştii. C5 mui e faţă-n faţă cu sine însuşi: îl desfid să fie fericit… Şi totuşi tocmai de aceea călătoria e o revelaţie. Un mare dezacord are loc între el şi lucruri. În inima ce şi-a pierdut vechile

certitudini, cântarea lumii pătrunde mai" uşor. Desprinsă acum de toate, ea transformă până şi cel mai neînsemnat copac singuratic într-o înduioşătoare şi fragilă imagine. Opere de artă

 şi surâsuri de femei, rase de oameni înrădăcinaţi în pământul for şi monumente în care se rezumă secolele, toate alcătuiesc un peisaj emoţionant şi sensibil ce se încheagă în timp ce călătorim. Iar seara, această cameră de hotel în care din nou ceva scormoneşte în mine, ca o foame a sufletului". Dar mai e nevoie să vă mărturisesc că toate acestea erau doar poveşti cu care încercam să mă liniştesc? Acum pot însă s-o spun, tot ce mi-a rămas din Praga e mirosul castraveţilor ţinuţi în oţet, ce se vindeau şi se mâncau la fiecare colţ de stradă, şi al căror parfum acru şi înţepător îmi trezea neliniştea, sporind-o, de îndată ce ieşeam pe uşa hotelului. Asta şi poate şi o anumită melodie cântată fa acordeon sub ferestrele mele de un bărbat orb şi ciung, care, aşezat pe instrument, îl proptea cu o fesă, manevrându-l cu mâna validă. Era mereu aceeaşi melodie copilărească şi înduioşătoare, care mă trezea dimineaţa, situându-mă brusc în realitatea fără decor în care mă zbăteam.

Îmi mai amintesc şi cum, în timpul plimbărilor mele pe malurile Vltavei, mă opream pe neaşteptate şi, stăpânit de acel miros sau de acea melodie, proiectat până la capătul fiinţei mele, îmi spuneam în şoaptă: „Ce înseamnă asta? Ce înseamnă asta?" Dar, neîndoielnic, nu-mi atinsesem încă limitele, în dimineaţa celei de-a patra zile, aproape de ora zece, mă pregăteam să ies. Voiam să văd un cimitir evreiesc pe care nu-l putusem descoperi în ajun. Deodată am auzit bătăi în uşa camerei vecine. După o clipă de tăcere, noi bătăi. Îndelungi, de data asta, dar, după cât mi-am putut da seama, zadarnice. Apoi un pas greoi a coborât scara. Fără să dau vreo atenţie la toate acestea, cu mintea goală de orice gând, am pierdut o bună bucată de vreme citind instrucţiunile în legătură cu modul de întrebuinţare a unei paste de ras pe care, de altminteri, o foloseam de o lună. Era o zi apăsătoare. Din cerul înnorat cobora o lumină arămie peste acoperişurile ascuţite şi domurile vechiului oraş. Vânzătorii de jurnale anunţau, ca în fiecare dimineaţă, apariţia ziarului *Narodni Politika*. M-am smuls anevoie din toropeala care începuse să mă cuprindă. Dar chiar în clipa în care ieşeam

[e uşă, m-am întâlnit cu omul de serviciu, care venea cu o legătură de chei. M-am oprit. L-am văzut cum bate din nou la uşă,

îndelung, și cum încearcă s-o deschidă, dar fără să izbutească. Probabil că zăvorul era tras pe dinăuntru. Noi bătăi. Camera suna a gol și într-un chip atât de lugubru, încât, cu sufletul apăsat, am plecat fără să vreau să întreb ceva. Dar pe străzi mă urmărea un presentiment dureros. Cum voi pu

tea să uit fața neroadă a omului de serviciu, pantofii de lac cu vârfurile ciudat întoarse-n sus, nasturele care-i lipsea de la vestă? Am prânzit, dar cu o silă crescândă. Către ora două m-am întors la hotel.

În hol, personalul vorbea în șoaptă. Am urcat în fugă etajele ca să mă aflu cât mai repede în fața a ceea ce mă așteptam să găsesc. Era așa. Prin ușa întredeschisă se vedea doar un perete uriaș zugrăvit în albastru. Dar lumina domoală de care vorbeam mai sus proiecta pe acel ecran umbra mortului întins pe pat și pe aceea a unui polițist ce făcea de pază lângă trup. Cele două umbre se întretăiau în unghi drept. Lumina aceea mă tulbură peste măsură. Era autentică, o adevărată lumină vie, de după-amiază vie, o lumină care te făcea să-ți dai dintr-odată seama că trăiești. Iar el murise. Singur în camera lui. Știam că nu se omorâse. M-am întors în grabă în camera mea și m-am aruncat pe pat. Un om ca atâția alții, mic și gras, după cum îl arăta umbră. Murise, fără îndoială, de multă vreme. Și viața continuase în hotel, până când omul de serviciu se gândi să-i bată în ușă. Venise aici fără să bănuiască nimic și murise singur. Iar eu în acest timp citeam reclama pentru crema de ras. Mi-am petrecut întreaga după-amiază într-o dispoziție pe care mi-ar fi cu neputință s-o descriu. Stăteam întins, cu capul golit de orice gând și cu inima strânsă ca într-un clește. Mi-am făcut unghiile. Am numărat crăpăturile parchetului: „Dacă pot să număr până la o mie”... La cincizeci sau la șaizeci se producea catastrofa. Nu puteam merge mai departe. Nu auzeam niciunul din zgomotele de afară. O singură dată totuși am auzit pe coridor o voce stinsă, o voce de femeie care spunea în nemțește: „Era atât de bun”. Atunci m-am gândit cu disperare la qrasul meu de pe malul Mediteranei, la serile de vară care-mi plac atât de mult, atât de blânde în lumina verde, atât de bogate în femei tinere și frumoase. De zile întregi nu rostisem un singur cuvânt și simțeam că mă înăbuș de strigăte și de revolte stăpânite. Aș fi plâns ca un copildacă cineva iri-ar fi luat în brațe. Spre sfârșitul după-amiezii, frânt de oboseală, mă uitam țintă, cu o privire năucă, la clanța ușii. Fără să mă gândesc la nimic, fredonam în minte, la nesfârșit, o melodie populară cântată la

acordeon. În acea clipă, atinsesem limita. Nu mai aveam nici ţară, nici oraş, nici cameră şi nici nume. Nebunie sau cucerire, umilinţă sau inspiraţie, şti-voi oare în ce foc să ard? Atunci s-au auzit bătăi în uşă şi i-am văzut intrând pe Prietenii mei. Eram mântuit, chiar dacă eram frustrat. Cred că le-am spus: „Sunt mulţumit că vă văd". Dar sunt sigur că

 mărturisirile mele s-au oprit aici şi că în ochii lor am rămas tot omul de care se despărţiseră.

Puţin după aceea am plecat din Praga. Şi, desigur, m-am uitat cât mult interes la tot ce-am întâlnit în drum. Aş putea nota aici cutare ceas petrecut în micul cimitir gotic din Bautzen, roşul strălucitor al muşcatelor sale şi dimineaţa albastră. Aş putea vorbi despre câmpiile nemărginite ale Sile-ziei, necruţătoare şi sterpe. Le-am străbătut în zori. Un stol greoi de păsări zbura deasupra ţarinilor lipicioase în dimineaţa înceţoşată şi vâscoasă. Mi-a plăcut şi Moravia, duioasă şi gravă, depanările ei cu linii pure, drumurile ei străjuite de pruni cu rodul acru. Dar în adâncul fiinţei mele stăruia ameţeala pe care o încearcă cei ce-au privit prea multă vreme într-o prăpastie fără fund. Am sosit la Viena, de unde am plecat după o săptămână, dar continuând să fiu propriul meu prizonier. s

Totuşi, în trenul care mă ducea de la Viena la Veneţia, aşteptam ceva. Eram ca un convalescent hrănit până atunci doar cu supă şi care se gândeşte la gustul primei bucăţi de pâine pe care o va mânca. Undeva se ivea o lumină. Acum ştiu: eram copt pentru fericire. Voi vorbi doar de cele şase zile pe care le-am petrecut pe o colină de lângă Vicenţa. Sunt şi acum acolo sau mai bine-zis mă trezesc acolo uneori, şi adesea totul îmi este dăruit într-un parfum de rozmarin.

Intru în Italia. Recunosc unul câte unul semnele ce-mi dau de veste că se apropie acest pământ făcut pe măsura sufletului meu. Sunt primele case cu ţiglă coşcovită, primii butuci de viţă de vie întinşi pe un zid pe care au sărit stropi albăstrii de piatră vânătă. Sunt primele rufe întinse prin curţi, dezordinea lucrurilor, îmbrăcămintea neglijentă a oamenilor. Şi primul chiparos (atât de subţiratic şi totuşi atât de drept), primul măslin, smochinul prăfuit. Pieţe năpădite de umbre în micile oraşe italiene, ceasuri de după-amiază când porumbeii caută un adăpost, încetineală şi lene: aici sufletul îşi toceşte revoltele. Patima se preschimbă treptat în lacrimi. În sfârşit, iată Vicenţa. Aici zilele se învârtesc în jurul lor, de la ivirea dimineţii, plină de coţcodăcitul

găinilor, până la acea seară fără seamăn, dulceagă şi fragedă, mătăsoasă în spatele chiparoşilor şi îndelung măsurată de cântecul greierilor. Liniştea interioară care mă întovărăşeşte se naşte din mersul încetinit al zilei către cealaltă zi. Ce-mi pot dori mai mult decât această cameră ce dă spre câmpie, cu mobile vechi şi cu

dantele croşetate? Pe faţă am tot cerul şi-mi pare că aş putea urma la nesfârşit această rotire a zilelor, nemişcat, învârtindu-mă odată cu ele. Respir singura fericire de care sunt în stare – o conştiinţă atentă şi amicală. Mă plimb ziua întreagă: de pe colină cobor spre Vicenţa sau pătrund şi mai adânc în inima câmpiei. Fiecare fiinţă întâlnită în cale, mirosurile acestei străzi, toate sunt pentru mine un nesfârşit prilej de iubire. Femeile tinere care supraveghează o colonie de şcolari în vacanţă, trompeta vânzătorilor de îngheţată (în loc de cărucior au o gondolă cu roate şi hulube), tarabele cu fructe – pepeni roşii cu sâmburi negri, struguri străvezii şi lipicioşi – sunt tot atâtea puncte de sprijin pentru cine nu mai ştie să fie singur. Dar ţârâitul ascuţit şi duios al greierilor, parfumul de ape şi de steie din nopţile de septembrie, drumurile înmiresmate printre fistici şi trestii sunt tot atâtea semne de dragoste pentru cine e silit să fie singur. Astfel, zilele trec. După strălucirea orelor însorite vine seara în decorul splendid al unui apus de aur pe care se proiectează negrul chiparoşilor. Atunci pornesc pe drum către greierii care se aud de atât de departe. Pe măsură ce merg, ţârâitul lor ajunge la mine tot mai stins, apoi încetează cu totul, înaintez fără grabă, cu răsuflarea tăiată de atâta frumuseţe arzătoare, în urma mea, unul câte unul, greierii îşi încearcă iar vocile, apoi încep să cânte: un mister în acest cer din care se revarsă indiferenţa şi frumuseţea. Şi, la ultimele raze de lumină, citesc pe frontonul unei vile: *în magnificentia naturae, resurgit spiritus*. Aici trebuie să mă opresc. Se zăreşte prima stea, apoi trei lumini pe colina din faţă, noaptea care cade dintr-odată fără ca nimic s-o fi vestit, un foşnet şi o adiere în tufişurile din spate – ziua s-a dus, lăsându-mi toată dulceaţa ei.

Fireşte, nu mă schimbasem. Dar nu mai eram singur. La Praga mă înăbuşeam între ziduri. Aici eram în faţa lumii şi, proiectat jur-împrejurul meu, populam universul cu forme care-mi semănau. Căci încă n-am vorbit de soare.

După cum mi-a trebuit multă vreme ca să înţeleg dragostea mea

pentru lumea de sărăcie în care mi-am petrecut copilăria şi tot ce mă lega de acea lume, tot aşa abia acum încep să înţeleg lecţia soarelui şi a ţinuturilor unde m-am născut. Puţin înainte de amiaza ieşeam şi mă îndreptam către un loc bine cunoscut mie, care domina uriaşa câmpie din jurul Vicenţei. Soarele era aproape la zenit, cerul, de un albastru intens şi pufos. Din el se revărsa o lumină ce se ros

togolea pe povârnişul colinelor, înfăşură în mantia-i de foc chiparoşii şi măslinii, casele albe şi acoperişurile roşii, apoi se pierdea treptat în zarea câmpiei care fumega în soare. Şi de fiecare dată, aceeaşi desprindere de toate. În mine, umbra orizontală a acelui om gras şi scurt. Iar în aceste câmpii învolburate în soare şi prăfuite, în aceste coline sterpe, semănate doar ici-colo cu ierburi arse, atingeam cu degetul forma despuiată şi fără podoabă a acelui gust pentru neant pe care-l purtam în mine. Ţinutul acesta mă întorcea către miezul fiinţei mele punându-mă în faţa tainicei ei nelinişti. Dar această nelinişte era, şi în acelaşi timp nu era, cea de la Praga. Cum s-o explic? Ştiu doar că în faţa câmpiei italiene pline de copaci, de soareşi de zâmbete, am înţeles mai bine decât aiurea mirosul de moarte şi de inumanitate care mă urmărea de o lună. Da, acea plenitudine fără lacrimi, acea pace fără bucurie care mă năpădeau, izvorau din conştiinţa foarte limpede a ceea ce urmă: dintr-o anume renunţare şi un anume dezinteres. Tot aşa cum cel ce ştie că va mufi rămâne nepăsător de soarta nevestei sale, căci numai în romane se întâmplă altminteri. El realizează vocaţia omului, aceea de a fi egoist, adică disperat. În acest ţinut nimic nu-mi făgăduieşte nemurirea. La ce bun să supravieţuiesc cu sufletul, fără ochi cu care să văd Vicenţa, fără mâini cu care să ating strugurii din Vicenţa, fără piele cu care să simt mângâierea nopţii pe drumul ce duce de la Monte Berico la vila Valmarana?

Da, toate astea erau adevărate. Dar în acelaşi timp intra în mine, odată cu soarele, ceva greu de definit. La această extremă limită a extremei conştiinţe totul se confunda şi viaţa mea apărea ca un lucru întreg pe care trebuia să-l arunc sau să-l primesc. Aveam nevoie de măreţie. O găseam în confruntarea disperării mele profunde cu indiferenţa secretă a uneia din cele mai frumoase privelişti din lume. În ea aflam puterea de a fi curajos şi totodată conştient. Un lucru atât

de dificil şi de paradoxal mi-era de ajuns. Dar poate că am şi denaturat ceva din ceea ce, atunci, simţeam atât de exact. De altfel, mă întorc adesea cu gândul la Praga şi la zilele cumplite pe care le-am trăit acolo. M-am întors înnoraşul meu. Doar uneori, un miros acru de castraveţi în oţet îmi trezeşte neliniştea. Atunci trebuie să mă gândesc la Vicenţa. Dar amândouă îmi sunt scumpe şi-mi vine greu să despart dragostea mea de lumină şi de viaţă de atracţia ascunsă pentru experienţa disperată pe care am încercat s-o descriu. Aceasta, cred, s-a înţeles; iar eu nu vreau să mă hotărăsc să aleg. La marginea oraşului Alger se află un mic cimitir cu porţi din fier negru. Dacă mergi până la capătul lui, descoperi vafea şi, în fund de tot, golful. Poţi să visezi ceasuri în şir în faţa acestei ofrande ce respiră odată cu marea. Dar când te-ntorci, dai peste o inscripţie cu „Regrete eterne" pe un mormânt părăsit. Din fericire, există idealiştii, care se pricep să pună ordine în toate.

56 *Albert Camus* togolea pe povârnişul colinelor, înfăşură în mantia-i de foc chiparoşii şi măslinii, casele albe şi acoperişurile roşii, apoi se pierdea treptat în zarea câmpiei care fumega în soare. Şi de fiecare dată, aceeaşi desprindere de toate. În mine, umbra orizontală a acelui om gras şi scurt. Iar în aceste câmpij învolburate în soare şi prăfuite, în aceste coline sterpe, semănate doar ici-colocu ierburi arse, atingeam cu degetul forma despuiată şi fără podoabă a acelui gust pentru neant pe care-l purtam în mine. Ţinutul acesta mă întorcea către miezul fiinţei mele punându-mă în faţa tainicei ei nelinişti. Dar această nelinişte era, şi în acelaşi timp nu era, cea de la Praga. Cum s-o explic? Ştiu doar că în faţa câmpiei italiene pline de copaci, de soare şi de zâmbete, am înţeles mai bine decât aiurea mirosul de moarte şi de inumanitate care mă urmărea de o lună. Da, acea plenitudine fără lacrimi, acea pace fără bucurie care mă năpădeau, izvorau din conştiinţa foarte limpede a ceea ce urmă: dintr-o anume renunţare şi un anume dezinteres. Tot aşa cum cel ce ştie că va mufi rămâne nepăsător de soarta nevestei sale, căci numai în romane se întâmplă altminteri. El realizează vocaţia omului, aceea de a fi egoist, adică disperat. În acest ţinut nimic nu-mi făgăduieşte nemurirea. La ce bun să supravieţuiesc cu sufletul, fără ochi cu care să văd Vicenţa, fără mâini cu care să ating strugurii din Vicenţa, fără piele cu care să simt mângâierea nopţii pe drumul ce duce de la Monte Berico la vila Valmarana?

Da, toate astea erau adevărate. Dar în acelaşi timp intra în mine,

odată cu soarele, ceva greu de definit. La această extremă limită a extremei conştiinţe totul se confunda şi viaţa mea apărea ca un lucru întreg pe care trebuia să-l arunc sau să-l primesc. Aveam nevoie de măreţie. O găseam în confruntarea disperării mele profunde cu indiferenţa secretă a uneia din cele mai frumoase privelişti din lume. În ea aflam puterea de a fi curajos şi totodată conştient. Un lucru atât de dificil şi de paradoxal mi-era de ajuns. Dar poate că am şi denaturat ceva din ceea ce, atunci, simţeam atât de exact. De altfel, mă întorc adesea cu gândul la Praga şi la zilele cumplite pe care le-am trăit acolo. M-am întors înnoraşul meu. Doar uneori, un miros acru de castraveţi în oţet îmi trezeşte neliniştea. Atunci trebuie să mă gândesc la Vicenţa. Dar amândouă îmi sunt scumpe şi-mi vine greu să despart dragostea mea de lumină şi de viaţă de atracţia ascunsă pentru experienţa

disperată pe care am încercat s-o descriu. Aceasta, cred, s-a înţeles; iar eu nu vreau să mă hotărăsc să aleg. La marginea oraşului Alger se află un mic cimitir cu porţi din fier negru. Dacă mergi până la capătul lui, descoperi vafea şi, în fund de tot, golful. Poţi să visezi ceasuri în şir în faţa acestei ofrande ce respiră odată cu marea. Dar când te-ntorci, dai peste o inscripţie cu „Regrete eterne" pe un mormânt părăsit. Din fericire, există idealiştii, care se pricep să pună ordine în toate.

DRAGOSTE DE VIAŢĂ

Noaptea, la Palma, viaţa se retrage treptat către cartierul localurilor de petrecere din spatele pieţei: străzi negre şi tăcute până în clipa când ajungi în faţa uşilor cu jaluzele prin care răzbat lumina şi muzica. Mi-am petrecut aproape o noapte întreagă într-un asemenea local. Era o mică încăpere foarte scundă, dreptunghiulară, zugrăvită în verde şi împodobită cu ghirlande roz. Plafonul căptuşit cu lemn era acoperit cu minuscule becuri roşii. În acest spaţiu restrâns îşi găseau locul în chip miraculos o orchestră, un bar cu sticle multicolore şi clienţii, înghesuiţi ca sardelele. Numai bărbaţi. În centru fuseseră lăsaţi liberi doi metri pătraţi. De aici ţâşneau pahare şi sticle, trimise de chelner în cele patru colţuri ale încăperii nimeni din cei de fată nu era treaz. Toţi urlau. Un fel de ofiţer de marină îmi râgiia în faţă politeţuri cu alcool. Un pitic fără vârstă, cu care mă aflam la aceeaşi masă, îmi povestea viaţa lui. Dar, din pricina încordării, nu-l puteam asculta. Orchestra cânta fără oprire melodii din care nu puteai distinge decât

ritmul, pentru că toţi cei de faţă băteau măsura cu picioarele. Din când în când se deschidea uşa. În mijlocul urletelor, noului venit i se făcea loc, de bine de rău, între două scaune înghesuite.

Pe neaşteptate se auzi o lovitură de cimbal şi o femeie sări brusc în cercul strâmt din mijlocul cabaretului. „Are douăzeci şi unu de ani", îmi spuse ofiţerul. Am încremenit. Un chip de fată, dar sculptat într-un munte de carne. Femeia avea cam un metru optzeci înălţime. Enormă, cântărea fără îndoială trei sute de livre. Cu nââinile în şolduri, îmbrăcată într-o plasă galbenă prin ochiurile căreia se revărsau zeci de pătrate de carne albă, surâdea şi colţurile gurii ei trimiteau spre urechi nenumărate vălurele de carne. În încăpere, atâtarea ajunsese la culme. Simţeai cărată este cunoscută, iubită, aşteptată. Ea zâmbea întruna. Îşi roti privirea asupra

1 Există o anume dezinvoltură în bucurie, care defineşte adevărata civilizaţie. Iar poporul spaniol este unul din puţinele popoare civilizate din Europa.

publicului şi, tăcută şi surâzătoare, îşi undui pântecele înainte. Sala urlă, apoi ceru un cântec care, după câte mi-am dat seama, le era cunoscut tuturor. Era un cântec andaluz, nazal, pe care bateria îl ritma înăbuşit din trei în trei măsuri. Cânta şi, la fiecare bătaie a tobei, mima dragostea cu tot trupul. Mişcarea, monotonă şi pătimaşă, stârnea pe şoldurile fetei adevărate valuri de carne, care se pierdeau treptat spre umeri. Sala amuţise, fără suflare. La refren, fata, învârtindu-se în loc, ţinându-şi sânii în palme şi deschizând mare gura roşie şi umedă, reluă melodia împreună cu sala, până când toată lumea se ridică în picioare şi începu să zbiere.

Ea, înfiptă în mijlocul încăperii, năclăită de sudoare, cu părul răvăşit, îşi înălţa statura masivă, revărsată din plasa galbenă. Ca o zeiţă scârnavă ieşind din ape, cu fruntea animalică şi îngustă, cu ochii înfundaţi în orbite, trăia numai printr-o mică tresărire a genunchiului, asemenea cailor după ce-au alergat. Cu privirea goală şi disperată, cu pântecele şiroind de sudoare, era, în mijlocul bucuriei demente ce-o înconjura, însăşi imaginea abjectă şi exaltantă a vieţii…

Fără cabarete şi fără ziare ar figreu de călătorit. Un jurnal tipărit în limba noastră, un loc unde seara încercăm să ne apropiem de alţi oameni ne îngăduie să ne mimăm, cu un gest familiar, pe noi înşine, aşa cum eram la noi acasă, pe omul care am fost şi care, de la distanţă, ne

pare atât de străin. Căci preţul călătoriei stă în frică. Călătoria năruie în noi un fel de decor interior. E cu neputinţă să mai trişezi – să te ascunzi în dosul orelor de birou sau de şantier (ore împotriva cărora protestăm şi care ne apără atât de bine de suferinţa de a fi singuri). Iată de ce simt mereu dorinţa să scriu romane ale căror eroi să spună: „Ce m-aş face fără orele de birou?” sau: „A murit nevastă-mea, dar din fericire mă aşteaptă un teanc mare de hârtii care trebuie rezolvate până mâine”. Călătoria ne răpeşte acest refugiu. Departe de ai noştri, de limba pe care o vorbim, smulşi de lângă tot ceea ce înseamnă pentru noi sprijin, lipsiţi demăştile noastre (nu cunoaştem tariful tramvaielor, şi totul e aşa), suntem pe de-a-ntregul la suprafaţa propriei noastre făpturi. Dar, pentru că ne simţim sufletulbolnav, fiecare fiinţă, fiecare lucru redobândeşte în ochii noştri valoarea sa de miracol. O femeie care dansează, cu mintea goală de orice gând, o sticlă pe o masă, zărită îndărătul unei perdele; fiecare imagine devine un simbol. Întreaga viaţă pare a se reflecta în el, în măsura în care viaţa noastră, în acel moment, se rezumă doar la atât. Sensibil la toate darurile, cu ce cuvinte să descriu beţiile

 contradictorii pe care le putem gusta (chiar şi beţia lucidităţii)? Şi poate niciun loc de pe lume, în afară de Medite-rana, nu m-a dus atât de departe şi totodată atât de aproape de mine însumi.

De aici, fără îndoială, emoţia pe care o încercam în cabaretul din Palma. Dar la amiază, dimpotrivă, în cartierul pustiu al catedralei, printre vechile palate împrejmuite de curţi răcoroase, pe străzile cu mireasmă de umbră, a pus stăpânire pe mine ideea unei anume „încetineli”. Pe străzi, ţipenie. Pe balcoane, câteva bătrâne nemişcate. Şi, mergând de-a lungul caselor, oprindu-mă în curţile pline cu plante verzi şi cu stâlpi rotunzi şi cenuşii, mă topeam în mireasma de tăcere, îmi pierdeam conturul, nu mai eram decât sunetul propriilor mei paşi sau stolul de păsări cu umbra răsfrântă pe înaltul zidurilor încă scăldate în soare. Petreceam astfel ceasuri întregi în mica mănăstire gotică din San Francisco. Coloanele ei fine şi preţioase străluceau de acel minunat galben-auriu pe care îl au toate vechile monumente din Spania. În curte, oleandri, arbuşti de piper, o fântână în fier forjat de care atârna o lingură lungă de metal ruginit, din care trecătorii beau apă. Îmi mai amintesc uneori de clinchetul ei când se izbea de piatra fântânii. Totuşi, mănăstirea aceasta nu mă învăţa dulceaţa vieţii. În

fâlfâitul înăbuşit al stolurilor de porumbei, în tăcerea care se cuibărea pe neaşteptate în inima grădinii, în scârţâitul singuratic al lanţului de la fântână descopeream o savoare nouă şi totuşi familiară. Eram lucid şi surâzător în faţa acestui loc unic al aparenţelor. Mi se părea că acel cristal în care surâdea faţa lumii fusese, cu un singur gest, crăpat. Ceva era gata să sedesfacă, stolul de porumbei să moară şi fiecare din ei să cadă încet, cu aripile larg desfăcute. Cele ce mă înconjurau, şi care semănau atât de mult cu o iluzie, deveneau plauzibile numai prin tăcerea şi prin nemişcarea mea. Intram în joc. Lucid, mă lăsam prins de aparenţe. Un minunat soare auriu încălzea molcom pietrele galbene ale mănăstirii. O femeie scotea apă din fântână. Peste un ceas, un minut, o secundă, chiar acum poate, totul se putea prăbuşi. Şi totuşi miracolul continua. Lumea dăinuia, pudică, ironică şi discretă (ca anumite forme potolite şi reţinute ale prieteniei cu unele femei). Un echilibru continua să existe, dar şi toată teama pentru propriul lui sfârşit.

Asta era dragostea mea de viaţă: o pasiune tăcută pentru ceea ce era poate gata să-mi scape, o amărăciune sub o flacără. În fiecare zi părăseam acea mănăstire parcă despărţit de mine însumi, înscris pentru o scurtă clipă în durata lumii. Şi ştiu prea bine de ce mă gândeam atunci la ochii fără privire ai Apolonilor dorici sau la personajele pătimaşe şi încremenite ale lui Giotto: pentru că în acea clipă înţelegeam cu adevărat tot ce-mi puteau dărui asemenea ţinuturi. Admiri ţaptul că pe malurile Mediteranei poţi găsi certitudini şi reguli de viaţă, că raţiunea este satisfăcută şi că un anume optimism şi sens social îşi află aici îndreptăţirea. Căci ceea ce mi se impunea atunci nu era o lume făcută pe măsura omului – ci una care se închidea asupra omului. Graiul acestor ţinuturi se potrivea atât de bine cu ceea ce răsuna adânc în mine nu pentru că răspundea întrebărilor mele, ci pentru că le făcea zadarnice. Pe buze îmi urcau nu rugi de mulţumire, ci acel Nada care nu s-a putut naşte decât în faţa peisajelor strivite de soare. Dragostea de viaţă e cu neputinţă fără disperarea în faţa vieţii.

La Ibiza mă duceam zilnic în numeroasele cafenele din port. Către ora cinci, tinerii de aici se plimbă doi câte doi de-a lungul digului. Acolo se fac căsătoriile, acolo se pune la cale întreaga viaţă. Nu poţi să nu gândeşti că felul acesta de a-ţi începe viaţa faţă în faţă cu lumea îşi are măreţia lui. Mă aşezam pe scaun, încă ameţit de soarele zilei, plin de biserici albe şi de ziduri ca de cretă, de câmpii pârjolite şi de măslini

zbârliţi. Beam un sirop dulceag de migdale. Priveam curba colinelor din fata mea. Coborau domol către mare. Seara începea să bată în verde. Pe colina cea mai înaltă, ultimele adieri ale brizei învârteau aripile unei mori. Atunci, în chip miraculos şi firesc, toată lumea cobora glasul. Nu mai rămâneau decât cerul şi cuvintele melodioase ce urcau spre el, dar care se auzeau ca şi cum ar fi venit de foarte departe, în acea scurtă clipă a amurgului plutea ceva trecător şi melancolic, ceva ce nu era simţit numai de un singur om, ci de un întreg popor. Iar eu doream atunci să iubesc aşa cum uneori doreşti să plângi. Mi se părea că fiecare oră de somn

1 Decadenţa sculpturii greceşti şi dispersarea artei italiene încep odată cu apariţia surâsului şi a privirii. Ca şi cum frumuseţea ar înceta acolo unde începe spiritul.

 va fi de-acum înainte furată vieţii… adică acelui timp al dorinţei fără ţel. Ca în ceasurile patetice petrecute în cabaretul din Palma sau la mănăstirea din San Francisco, rămâneam încremenit şi încordat, fără putere împotriva elanului nemărginit care voia să-mi pună în palme întreaga lume.

Ştiu că n-am dreptate, că dăruirea îşi are limitele ei. Numai cu această condiţie există creaţia. Dar dragostea nu are limite, şi puţin îmi pasă că strânsoarea e fugară dacă pot îmbrăţişa totul. Există la Genova femei al căror surâs l-am iubit bdimineaţă întreagă. Nu le voi mai vedea şi, fără îndoială, nimic nu-i mai simplu. Dar nu voi acoperi sub cuvinte flacăra părerilor mele de rău. În mica fântână de la mănăstirea din San Francisco, priveam cum trec stoluri de păsări şi-mi uitam setea. Dar venea întotdeauna o clipă când setea mea învia.

FAŢA ŞI REVERSUL

Era o femeie originală şi singuratică. Întreţinea legături strânse cu spiritele, lua parte la certurile lor şi refuza să întâlnească anumite persoane din familie, rău văzute în lumea în care căutase ea adăpost.

Se pomeni cu o mică moştenire de pe urma surorii sale. Cei cinci mii de franci, veniţi la sfârşitul vieţii, se dovediră destul de stânjenitori. Trebuia să le dea o întrebuinţare. Aproape toţi oamenii sunt în stare să se folosească de o avere însemnată; dificultatea începe când banii sunt puţini. Femeia aceasta rămase credincioasă ei înseşi. Cu gândul la moartea apropiată, vru să-şi pregătească un adăpost pentru bătrânele ei oase. I se oferea o adevărată ocazie. În cimitirul din oraşul în care locuia, tocmai expirase termenul pentru un loc de veci. Proprietarii lui

ridicaseră pe acel teren un somptuos cavou, sobru ca linie, din marmură neagră, la drept vorbind o adevărată comoară, pe care i-l cedau în schimbul sumei de patru mii de franci. Cumpără cavoul. Era o valoare sigură, la adăpost de fluctuaţiile bursei şi de evenimentele politice. Sapă înăuntru groapa, ţinând-o gata pregătită să-i primească trupul. Şi, o dată treaba terminată, puse să i se graveze numele în litere de aur.

Afacerea o mulţumi atât de mult, încât începu să simtă o adevărată dragoste pentru mormântul ei. În primele zile venea să vadă cum înaintează lucrul. Până la urmă ajunse să-şi facă vizite în fiecare duminică după-amiază. Era unica ei plimbare şi singura-i distracţie. Către ora două după-amiază, străbătea tot acel lung drumpână la marginea oraşului, unde se afla cimitirul. Intra în micul cavou, închidea cu grijă uşa şi îngenunchea pe scăunelul de rugăciune. Astfel, faţă-n faţă cu ea însăşi, confruntând ceea ce era şi ceea ce va fi, regăsind veriga unui lanţ întotdeauna rupt, pătrunse fără greutate planurile ascunse ale Providenţei. Prin mijlocirea unui ciudat simbol, într-o bună zi înţelese chiar că în ochii lumii ea murise de mult. De Ziua Tuturor Sfinţilor, sosind mai târziu ca de obicei, află pragul uşii presărat pios cu violete. Necunos

cuţi milostivi, trecând prin faţa mormântului fără flori, le împărţiseră, în semn de delicată atenţie, pe-ale lor, cinstind amintirea acelui mort lăsat singur cu sine însuşi.

Şi iată că mă întorc iar la aceste lucruri. Din grădina spre care dă fereastra mea nu văd decât zidurile. Şi frunzişul, prin care curge lumina. Mai sus, iar frunziş. Şi mai sus, soarele. Dar din nemărginita fericire ce se simte în văzduh, din toată bucuria revărsată peste lume, nu ajung până la mine decât umbrele crengilor ce se leagănă pe perdelele albe. Şi cinci raze de soare care picură domol în cameră un parfum de ierburi uscate. O adiere de vânt, şi umbrele de pe perdea se însufleţesc. E destul ca un nor să învăluie şi apoi să descopere soarele, şi din umbră se iveşte galbenul strălucitor al acestui vas cumimoze. E de ajuns o singură lucire care se naşte, şi iată-mă plin de bucurie nedesluşită şi ameţitoare. O după-amiază de ianuarie îmi arată astfel reversul lumii. Dar frigul stăruie în adâncul văzduhului. Pretutindeni, o pojghiţă de soare ce stă să se crape la cea mai mică atingere, dar care

înveşmântează toate lucrurile într-un etern surâs. Cine sunt eu şi ce altceva pot face decât să intru în jocul frunzişului şi al luminii? Să fiu raza aceasta în care arde ţigara mea, această dulceaţă şi această pasiune discretă ce stăruie în aer. Dacă încerc să ajung la mine însumi, mă caut în adâncul acestei lumini. Şi dacă încerc să înţeleg şi să gust această delicată savoare care-mi dezleagă taina lumii, mă aflu în străfundul universului pe mine însumi. Pe mine însumi, adică acea emoţie extremă ce mă eliberează de decor.

Adineauri, alte lucruri: oamenii şi mormintele pe care le cumpără. Dar lăsaţi-mă să tai această clipă în pânza timpului. Alţii lasă o floare în paginile unei cărţi, închizând astfel acolo 6 plimbare în timpul căreia au simţit atingerea iubirii. Şi eu mă plimb, dar pe mine mă mângâie un zeu. Viaţa e scurtă şi e păcat să-ţi pierzi timpul. Se spune că sunt activ. Dar a fi activ înseamnă tot a-ţi pierde timpul, în măsura în care te pierzi. Astăzi este o haltă şi inima mea porneşte în întâmpinarea ei înseşi. Singura nelinişte care mă mai stăpâneşte e aceea de a simţi această clipă impalpabilă fugindu-mi printre degete ca picăturile de mercur. Lăsaţi-i pe cei ce vor să întoarcă spatele lumii. Nu mă plâng, pentru că privesc cum mă nasc. În clipa asta singura mea împărăţie e această lume. Soarele şi umbrele, căldura şi frigul care vin din adâncul văzduhului; de ce să mă întreb dacă chiar acum nu moare ceva şi dacă oamenii nu suferă, de vreme ce totul este înscris în această fereastră prin care cerul îşi revarsă preaplinul venind întru întâmpinarea milei mele? Pot doar să spun, şi voi spune chiar acum, că important e să fii uman şi simplu. Jja nu, important e să fii adevărat, acest cuvânt cuprinzând totul, omenie şi simplitate. Şi când sunt oare mai adevărat decât atunci când eu sunt lumea? Sunt copleşit de daruri înainte chiar de a le fi dorit. Veşnicia e aici şi eu nădăjduiam în ea! Acum nu mai vreau să fiu fericit, ci doar să fiu conştient.

Un om contemplă lumea şi celălalt îşi sapă groapa; cum să-i separi? Oamenii şi absurditatea lor? Dar iată surâsul cerului. Lumina creşte şi în curând va fi vară. Şi iată ochii şi glasul celor pe care trebuie să-i iubim. Sunt legat de lume prin toate gesturile mele, de oameni prin toată mila şi recunoştinţa mea. Între această faţă şi acest revers al lumii nu vreau să aleg, nu-mi place să aleg. Oamenii nu te vor lucid şi ironic. Spun: „Înseamnă că nu eşti bun”. Nu văd legătura. Desigur, dacă-l aud pe unul spunând că e imoralist, înţeleg că simte nevoia să-şi făurească propria lui morală; dacă un altul afirmă că dispreţuieşte

inteligenţa, ghicesc că nu-şi poate suporta îndoielile. Dar asta pentru că nu-mi placecând se trişează. Curajul cel mare rămâne acela de a privi cu ochii larg deschişi atât lumina cât şi moartea. Cum să arăt drumul care leagă această mistuitoare dragoste de viaţă de această tainică disperare? Dacă ascult glasul ironiei, cuibărită în adâncul lucrurilor, ea mi se dezvăluie treptat. Clipind din ochii mici şi limpezi, îmi spune: „Trăieşte ca şi cum…” Căci, în ciuda multor căutări, asta-i toată ştiinţa mea.

La urma urmei, nu sunt sigur că am dreptate. Dar nu asta-i important, dacă mă gândesc la povestea acelei femei. Trăgea să moară, şi fata ei o îmbrăca pentru mormânt în timp ce mai era încă vie. Se pare, într-adevăr, că treaba se face mai lesne când membrele nu sunt ţepene. Dar e ciudat totuşi cât de grăbiţi sunt oamenii printre care trăim.